

Švietimo ir mokslo ministerija

Specialiosios
pedagogikos
ir psichologijos
centras

KAIP ATPAŽINTI VAIKO GABUMUS?

*Metodinės rekomendacijos
pedagogams, švietimo pagalbos specialistams ir tėvams*

Švietimo aprūpinimo centras

Vilnius
2008

UDK 37.015.3

Ka-128

Parengė Aida ŠIMELIONIENĖ

Recenzavo

Dr. Sigita Girdzijauskienė,

VU Bendrosios psichologijos katedros docentė

Dr. Daiva Karkockienė,

VPU Psichologijos metodikos katedros lektorė

TURINYS

Pratarmė.....	5
Įvadas	7
1. GABUMŲ IR GABAUS VAIKO SAMPRATA.....	9
1.1. Pagrindinės gabumų srities sąvokos	9
1.2. Šiuolaikinė gabumų samprata	10
1.3. Gabių vaikų apibrėžimo problema	17
2. PAGRINDINIAI GABIŲ VAIKŲ ATPAŽINIMO IR ĮVERTINIMO PRINCIPAI ..	20
2.1. Gabumų atpažinimo ir įvertinimo metodai	21
2.2. Gabių vaikų atrankos kriterijų problema	31
3. PAŽINTINĖS IR SOCIALINĖS GABIŲ VAIKŲ RAIDOS YPATUMAI.....	36
3.1. Sparti pažintinė gabių vaikų raida.....	37
3.2. Atskirų raidos aspektų asinchroniškumas	38
3.3. Kai kurie specifiniai gabių vaikų bruožai	39
3.4. Socialinės gabių vaikų raidos ypatumai	41
4. GABUMŲ POŽYMIAI IR ATPAŽINIMAS.....	46
4.1. Bendrieji įvairių sričių gabumų požymiai.....	46
4.2. Gabūs ikimokyklinio amžiaus vaikai.....	49
4.3. Akademiškai gabių vaikų ypatumai.....	52
4.4. Meno srities gabumų požymiai.....	54
5. YPATINGOS GABIŲ VAIKŲ GRUPĖS.....	57
5.1. Gabių vaikų tipai	57
5.2. Gabūs mokiniai ir maži jų pasiekimai.....	64
Priedai	69
Literatūra	74

PRATARMĖ

Pirmas žingsnis į gabių vaikų ugdymą – vaiko gabumų atpažinimas ir įvertinimas. Tai itin aktuali ir sudėtinga problema, kelianti didelį susidomėjimą visame pasaulyje. Vokiečių psichologas W. Sternas dar 1916 m. pažymėjo: „Keista, kad iki dabar mūsų įvertinimas ir pagalba buvo skirti tiems, kurie turi negalią, bet ne tiems, kurie turi viltį“ (Mönks ir kt., 2000, p. 839).

Dažnai kartojama, kad gabūs ir talentingi vaikai yra didžiausias kiekvienos šalies turas, tikimasi, kad jiems seksis ateityje, iš jų užaugs mokslininkai, politikai, prezidentai ir pan. Buvo manoma, kad jie gali pasiekti stebėtinai aukštų rezultatų be jokio specialaus ugdymo ar mūsų pagalbos, dalis iš jų – net ir tais atvejais, kai susiduria su didžiulėmis kliūtimis. Tačiau dalis šių vaikų taip ir nepasieks to lygio, kurį galėtų pasiekti, jei nepastebėsime jų gabumų, jeigu jų nepuoselėsime ugdymu, tinkamu didesniems gebėjimams lavinti, jei šiems vaikams nepadėsime. Kaip teigia J. Freeman (2005), labiausiai gabumams atsiskleisti trukdo nebuvimas sąlygų mokytis pagal individualią, vaiko gebėjimus ir interesus atitinkančią programą bei nepastebinti ir nesistengianti pastebėti vaiko gabumų aplinka.

Daugelyje pasaulio šalių gabūs vaikai priskiriami ypatingų vaikų grupei, jiems taikomos specialios mokymo programos, kuriami gabių vaikų tyrimų, ugdymo ir paramos centrai, įvairios organizacijos ir asociacijos, vienijančios gabius vaikus, jų tėvus, visus specialistus, dirbančius šioje srityje. Tuo tarpu Lietuvoje šie vaikai taip ir nesulaukė reikiamo dėmesio. Ilgą laiką labiau buvo rūpinamasi specialiųjų poreikių vaikais. Iki 2002 m. Lietuvoje nebuvo standartizuotų metodikų, kuriomis būtų galima atpažinti gabius vaikus, o kiti užsienio šalyse taikomi gabių vaikų atpažinimo metodai Lietuvos vaikams nebuvo pritaikyti.

Tačiau pastaraisiais metais švietimo sistemoje vis dažniau kalbama apie būtinybę skirti daugiau dėmesio gabiams vaikams, jų atpažinimui, įvertinimui ir ugdymui – specialistai tariasi dėl bendro gabių vaikų apibrėžimo, dėl jų atpažinimo kriterijų, daugėja tyrimų gabumų tematika, numatomi gabių vaikų atpažinimo ir įvertinimo metodikų standartizavimo darbai. Tikimasi, kad atsiradus bendrai gabių vaikų ugdymo sampratai ir visos šalies gabių vaikų ugdymo sistemai, apimančiai paieškos, atpažinimo ir ugdymo įvairiais amžiaus tarpsniais etapus, bus suteiktos galimybės visiems vaikams, nesvarbu, kokia būtų jų socialinė padėtis, gyvenamoji vieta, mokyklos tipas, amžius, lytis, kalbinė aplinka ir kt., gauti jų po-

reikius ir interesus atitinkantį ugdymą (Gabių vaikų ir jaunimo ugdymo programa, 2006).

Šis leidinys skirtas švietimo pagalbos specialistams, mokytojams, tėvams, auginantiems ir ugdantiems gabius vaikus. Atrodytų, patyręs ir didelę praktiką turintis pedagogas gali nesunkiai atpažinti gabų vaiką, o ir tėvai, neretai net neturintys specialių žinių, gali pamatyti, kad jų vaikas yra kitoks nei visi. Tačiau neretai būna taip, kad tėvams ir mokytojams pritrūksta paprasčiausių žinių apie gabius vaikus, apie gabumų požymius, jiems gali atrodyti, kad vaikai nėra išsiskiriantys ar kuo nors ypatingi, kad jų gebėjimai nėra vertingi ar dideli. Gabumų galime nepastebėti ir tada, jei nebus sudarytos sąlygos jiems atsiskleisti.

Tad ką turėtų žinoti tėvai ir mokytojai, auginantys ir ugdantys gabius vaikus? Kokie yra įvairių gabumų požymiai? Kokios yra gabių vaikų galios ir sunkumai? Kodėl ir kaip atsitinka, kad vieni gabūs vaikai atskleidžia savo gabumus, o kiti – ne?

Daug klausimų vis dar neatsakyta, tačiau pagrindiniai šioje srityje atlikti darbai, gabumų srities literatūra teikia žinių, kurios reikalingos siekiant atpažinti, įvertinti ir geriau suprasti šiuos, kitokius nei visi, išskirtinių gebėjimų vaikus.

Leidinį galima rasti interneto svetainėse: www.gabusvaikai.lt; www.sac.smm.lt; www.sppc.lt

ĮVADAS

Gabių vaikų atpažinimas ir jų gebėjimų įvertinimas – sudėtingas uždavinys, keliantis daug klausimų, nesutarimų ir diskusijų.

Pirmoji problema atpažįstant gabiuosius – gabumų raiškos nevienodumas.

Daugelyje šiuolaikinių gabumų teorijų pabrėžiama, kad gabumai nėra statiški, įvairioje veikloje jie reiškiasi skirtingai. Atpažinti gabumus sunku ir dėl to, kad kai kurie žmonės pasižymi išskirtiniais gebėjimais daugelyje sričių, kitų gabumai aiškiai pastebimi tik vienoje srityje. Vienų vaikų gabumai išryškėja jau vaikystėje, kitų – nepastebimi iki suaugant. O būna ir taip, kad vaikas, išsiskyres nepaprastais gebėjimais vaikystėje, užaugęs niekuo neišsiskiria iš kitų.

Antroji problema – gabumų fenomeno sudėtingumas.

Visada verta turėti galvoje, kad gabūs vaikai – tai ne tik sėkmingai besimokantys vaikai, kuriuos nesunkiai savo klasėje pastebi kiekvienas mokytojas. Gabūs vaikai gali turėti ir mokymosi negalių ar kitų sutrikimų. Gabių vaikų galime atrasti ir tarp prastai besimokančių bei nerealizuojančių savo gebėjimų mokinių. Todėl neretai sunku atskirti vidutinių gabumų, tačiau labai motyvuotus, gerai besimokančius vaikus nuo itin gabių, bet dėl vieno ar kitų priežasčių nerealizuojančių visų savo galimybių vaikų.

Trečioji – gabumų sampratos, gabumų apibrėžimo problema.

Norint atpažinti gabius vaikus, reikia atsakyti į klausimą, kas yra gabumai ir kokius vaikus laikome gabiais. Tačiau iki pat šiol nėra nei bendros gabumų sampratos, nei visuotinai pripažįstamo gabių vaikų ypatybių apibrėžimo, o įvairių gabumus aiškinančių teorijų apibrėžimai gana skirtingi.

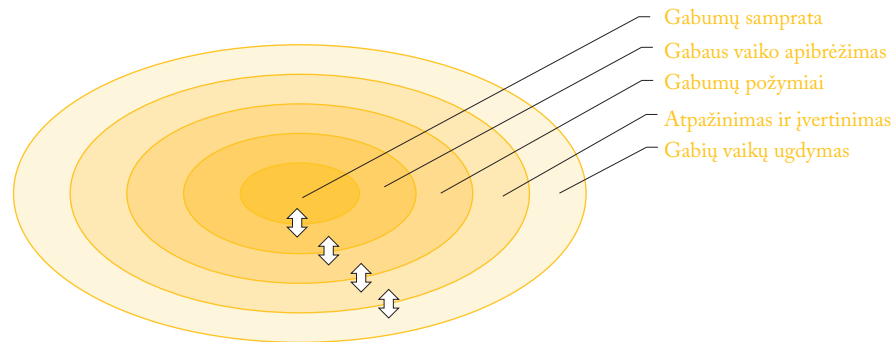
Ketvirtoji – gabių vaikų atpažinimo ir atrankos kriterijų problema.

Nuo pasirinkto gabumų ir gabaus vaiko ypatybių apibrėžimo priklausys tai, kokius vaikus laikysime gabiais ir sieksime atrinkti į specialias programas. Nuo gabaus vaiko apibrėžimo priklausys ir atrankos kriterijai, atrankos sistemos, gabumų įvertinimo metodai.

Labai svarbu aiškiai apibrėžti ir tai, koku tikslu norime įvertinti vaiko gabumus. Kaip pažymi K. Helleris (2004), gabus vaikas turi būti atpažįstamas ne kad galėtume jį pavadinti „gabi“, bet kad jis gautų geresnį, jo poreikius atitinkantį ugdymą. Vertinant reikia nustatyti

ne tik vaiko galias, bet ir galimus mokymosi bei psichologinius sunkumus (Feldhusen ir Jarvan, 2000). Gabumų sampratos, gabių vaikų apibrėžimo, gabumų požymių, atpažinimo ir ugdymo tarpusavio ryšys vaizduojamas 1 pav.

1 pav. Gabumų sampratos, apibrėžimo, požymių, atpažinimo ir ugdymo tarpusavio ryšys (McAlpine, 1996)

Vargu ar tikslinga pradėti kalbėti apie gabius vaikus ir gabumų požymius, neaptarus pačios gabumų sampratos, neišsiaiškinus, kas yra gabumai ir kaip jie pasireiškia žmogaus veikloje. Todėl pirmiausia trumpai apžvelgsime pagrindines gabumų teorijas, aptarsime įvairius gabaus vaiko apibrėžimus. Toliau, antrojoje dalyje, aptarsime pagrindinius vaikų gabumų įvertinimo metodus ir principus. Trečiojoje ir ketvirtojoje dalyse bandysime apžvelgti pagrindinius gabumų požymius, pagrindines gabių vaikų ypatybes, pažintinės ir socialinės gabių vaikų raidos ypatumus. Aptarsime ir ypatingas gabių vaikų grupes, tokių vaikų mokymosi ir elgesio ypatumus. Visa tai padės pamatyti ir suprasti tiek patį gabumų fenomeną, tiek gabaus vaiko atpažinimo ir jo gebėjimų įvertinimo problemą bei jos sudėtingumą, taigi ir išvengti pagrindinių gabių vaikų atpažinimo ir įvertinimo klaidų.

1. GABUMŲ IR GABAUS VAIKO SAMPRATA

1.1. PAGRINDINĖS GABUMŲ SRITIES SĄVOKOS

Gabumas galime apibrėžti kaip individualias psichologines žmogaus savybes, lemiančias vienokios ar kitokios jo veiklos sėkmę (Psichologijos žodynas, 1993). Gabumas yra įgimtas, bet ne statiškas, jis kinta, kokybiškai vystosi praktinėje veikloje. Jei įgimti gabumai neplėtojami, nelavinami, jie negali pasireikšti. Gabumas – visų gebėjimų, įgytų mokantis ir dirbant, pagrindas (Jovaiša, 1993).

Gabumų sąvoka labiau atspindi dėmesio, pojūčių, suvokimo, atminties, mąstymo, kalbos procesų, padedančių sėkmingai atlikti tam tikrą veiklą, išmokti, įgyti naujų įgūdžių, ypatumus. Vaikui augant ir mokantis gabumai gali išryškėti daugelyje sričių. Gebėjimų sąvoka dažnai vartojama kaip gabumų sinonimas, tačiau jos reikšmė yra kiek platesnė: gebėjimas iš dalies apima mokėjimus ir įgūdžius – tai veikiau išugdyti, išlavinti gabumai.

Dažniausiai pagal veiklos, kuriai būtini vieni ar kiti žmogaus gabumai, apimtį skiriami bendrieji gebėjimai, kurių reikia ne vienos, o daugelio rūšių veiklai atlikti, ir specialieji gebėjimai (gabumai), kurių reikia tik tam tikrai veiklai atlikti.

Bendrieji gebėjimai – tai tie asmens pažinimo procesų ypatumai, kurie yra būtini bet kuriai protinei veiklai atlikti: gebėjimas sutelkti dėmesį, įsiminti, atgaminti informaciją, gebėjimas suvokti, kas svarbiausia, lyginti, sisteminti, abstrahuoti, konkretinti, nustatyti priežasties ir pasekmės ryšius ir pan. Bendrieji protiniai gebėjimai glaudžiai siejasi su intelektu ir paprastai apibūdinami aukštais intelekto testo rezultatais.

Specialieji gebėjimai – tai psichinės savybės, kurios padeda žmogui atlikti tam tikrą veiklą. Tai gebėjimai, pasireiškiantys vienoje ar keliuose mokslo, meno, sporto ar kitose srityse (tokiose kaip matematika, kalbos, socialiniai mokslai, muzika, dailė ir t. t.).

Talentas – tai ypatingi gebėjimai, polinkis ir pasiekimai, visų pirma specialieji (Hallahan ir Kauffman, 2003).

Kaip teigia J. Mönksas ir I. Ypenburg (2003), tarptautinėje literatūroje dėl sąvokų „gabumai“ ir „talentas“ tikslaus vartojimo nesutariama, dažnai jos abi vartojamos kaip artimos reikšmės žodžiai. Kai kurie autoriai tuos asmenis, kurie turi puikius intelektinius gebėjimus ar išsiskiria gebėjimais tam tikroje mokslo srityje, vadina „nepaprastai gabiais“, o sąvoką „talentingas“ vartoja tik tada, kai kalba apie meno, sporto, muzikos arba vaizduojamojo meno srities gabumus. F. Gagné (2000) pateiktame „Diferencijuotame gabumų ir talento modelyje“, kurį netrukus apžvelgsime, sąvokos „gabumai“ ir „talentas“ aiškiai atskiriamos, parodydant jų tarpusavio ryšį ir teigiant, kad talentas – tai veikloje išvystyti gabumai.

Genialumas – tai patys didžiausi kūrybiniai žmogaus gabumai – ir bendrieji (intelektiniai), ir specialieji. Žmogus laikomas geniali, jeigu jo kūrybinės veiklos rezultatai daro didelę įtaką visuomenės gyvenimui, kultūros raidai (Psichologijos žodynas, 1993).

1.2. ŠIUOLAIKINĖ GABUMŲ SAMPRATA

Pasaulyje seniai svarstomas klausimas, kas yra gabus asmuo ir kokiomis psichologinėmis savybėmis jis pasižymi. Gabumus aiškinančių teorijų yra nemažai, jos skiriasi pagal tai, kurios savybės ar veiksniai pabrėžiami apibūdinant gabumus. Apžvelgsime svarbiausias iš jų ir pamėginsime išsiaiškinti šiuolaikinę gabumų sampratą.

Gabumai – tai įgimti intelektiniai gebėjimai

Apie gabius, kaip „dangaus“, vaikus kalbėta dar Platono ir Aristotelio laikais, tačiau patį žodį „gabus“ pirmą kartą pavartojo 1869 m. F. Galtonas. Jis gabiais vadino suaugusius žmones, turinčius išskirtinių kurios nors srities, pavyzdžiui, fizikos, matematikos ir pan., gabumų. Vaiką, turintį įgimtą potencialą tapti gabiu suaugusiuoju, jis vadino „gabiū vaiku“. L. Termanas, gabių vaikų tyrimų pradininkas, praplėtė F. Galtono požiūrį teigdamas, kad gabūs vaikai turi ne tik įgimtą gabumų potencialą, bet ir pasižymi aukštais intelektiniais gebėjimais. Tad nemažai XX a. pradžios tyrėjų, tokių kaip pats L. Termanas, pradėjęs didžiausią gabumų tyrimų istorijoje tęstinį tyrimą, L. Hollingworth,

M. Gross ir kiti, savo darbus skyrė asmenims, kuriems būdingas itin aukštas intelekto koeficientas. Taigi XX a. pradžioje gabumai buvo glaudžiai siejami su intelektu, laikomi įgimtais ir genetiškai nulemtais, pastebimais jau ankstyvame amžiuje ir per gyvenimą iš esmės nekintančiais. Tačiau tolesni gabiųjų tyrimai parodė, o ir pačiam L. Termanui po daugiau nei trisdešimt metų trukusio tyrinėjimo teko pripažinti, kad aukštiems pasiekimams vien intelektinių gebėjimų nepakanka, kad intelektas ir pasiekimai toli gražu nėra puikiai koreliuojantys dydžiai, kad tyrinėti žmonės, kurie buvo nemažai pasiekę, pasirodė esą ne tik aukšto intelektinių gebėjimų lygio, bet ir gebantys prasimušti, labai motyvuoti, bet to, šių gabių žmonių gyvenimo istorijos parodė, kad socialinė jų aplinka buvo teigiama ir skatinanti (pg. Mönks ir Ypenburg, 2003, p. 14).

Naujausi šios krypties atstovai praplėtė gabumų sampratą teigdami, kad gebėjimai gali būti ne tik intelektiniai, o vien intelekto matas, kaip IQ, yra visiškai nepakankamas žmonių gabumams apibūdinti. Žinomiausias šių laikų šios krypties atstovas yra **H. Gardneris**. Pagal jo **daugialypio intelekto** teoriją, žmogaus intelektas yra daugialypis, skirtingose veiklos srityse pasireiškia skirtingos intelekto rūšys. H. Gardneris pastebėjo, kad smegenų pažeidimai gali susilpninti vienus, bet nepažeisti kitų gebėjimų, todėl tikėtina, kad intelektą sudaro įvairūs atskiri dėmenys. „Žmonių, turinčių „genijaus sindromą“, intelekto testo rezultatai paprastai būna prasti, tačiau jie turi talento „sritį“ – neįtikėtinų gebėjimų, pavyzdžiui, skaičiavimo, piešimo arba muzikinės atminties (Treffert ir Wallace, 2002). Tokie žmonės gali nesugebėti sklandžiai kalbėti, bet geba skaičiuoti taip greitai ir tiksliai, kaip elektroninė skaičiavimo mašina, arba gali beveik akimirksniu pasakyti savaitės dieną, atitinkančią bet kurią istorijos datą (Miller, 1999)“ (cit. pg. Myers, 2008, p. 533).

Remdamasis šiais duomenimis H. Gardneris (1983) išskyrė keletą viena nuo kitos nepriklausančių intelekto rūšių:

- **kalbinį intelektą** – gerai išvystytus kalbinius gebėjimus ir jautrumą žodžių skambesiu, ritmui ir prasmėms;
- **loginį-mateminį intelektą** – gebėjimą abstrakčiai samprotauti, skirti loginius ar skaičių dėsningumus;
- **muzikinį intelektą** – gebėjimą kurti ir justuoti ritmą, garso aukštumą ir tembrą;
- **erdvinį intelektą** – gebėjimą tiksliai suvokti regimąjį pasaulį ir erdvinės jo ypatybes;

- **kinestezinį intelektą** – gebėjimą kontroliuoti savo kūno judesius ir meistriškai valdyti objektus;
- **tarpasmeninį intelektą** – gebėjimą skirti žmonių nuotaikas, temperamentą, motyvaciją, troškimus ir tinkamai į juos reaguoti;
- **asmeninį intelektą** – gebėjimą įsigilinti į savo jausmus ir gebėjimus, skirti juos ir jais remtis kontroliuojant savo elgesį, pažinti stipriąsias ir silpnąsias savo ypatybes, troškimus.

Vėliau (1989) H. Gardneris šį sąrašą papildė dar trimis intelekto rūšimis: **gamtiniu intelektu** (gebėjimu atpažinti ir skirstyti kategorijomis augalus, gyvūnus ir kitus gamtos objektus), **egzistenciniu intelektu** (gebėjimu suprasti ir kelti klausimus apie žmogaus egzistavimą, gyvenimo prasmę, mirtį ir pan.) ir **dvasiniu intelektu** (gebėjimu suprasti tikrąsias, „amžinąsias“ vertybes ir jų poveikį žmonėms). Pastaruoju metu jis yra siūlęs skirti ir **dorovinį intelektą** (Gardner, 2003) (pg. 1 Smith, 2008).

Ši teorija sukėlė nemažai diskusijų, neišvengė ir kritikos. „Pirmiausia ji kritikuojama dėl to, kad nėra pagrįsta empiriniais duomenimis, taigi jos moksliskumas nėra įrodytas (Brody, 1992; Sternberg, 1994; Klein, 1997; Rost, 2000)“ (cit. pg. Narkevičienė, 2007). H. Gardnerio kritikai pažymi, kad jo teoriją sunku patvirtinti, neturint testų visoms šioms intelekto rūšims išmatuoti. Kalbinis, loginis–matematinis ir erdvinis intelektas gali būti matuojami tradiciniais intelekto testais. Kitų keturių (muzikinio, kinestezinio, tarpasmeninio ir asmeninio) rūšių intelekto matuoti tradiciniais intelekto testais negalime. O trijų pačių naujausių intelekto rūšių atskirumas dar nėra patvirtintas tyrimais ir manoma, kad jos iš dalies sutampa su septyniomis pagrindinėmis intelekto rūšimis (Freeman, 2007; Smith, 2008).

Nepaisant kritikos ir to, kad intelekto esmė dar nėra tiksliai išsiaiškinta, ši teorija padarė didelę įtaką gabumų sampratai. H. Gardnerio išskirtos intelekto rūšys dažnai suvokiamos kaip tam tikrų sričių gebėjimai, kurie turėtų būti įvertinami ir ugdomi, o gabumų apibrėžimai ir modeliai, kuriais pabrėžiamas intelekto daugialypumas, laikomi labiau atitinkančiais šiuolaikinį požiūrį nei modeliai, kurie remiasi vien IQ balais nustatant gabumus (Mönks, Heller ir kt., 2000).

R. J. Sternbergas (2003) pritaria H. Gardnerio iškeltai daugialypio intelekto idėjai, tačiau skiria tik tris intelekto rūšis:

- **analitinį** (arba **akademinį problemų sprendimo**) **intelektą**, paprastai įvertinamą tradiciniais intelekto testais;

- **kūrybinį intelektą**, atsiskleidžiantį sėkmingai reaguojant į naujas situacijas ir kuriant naujas idėjas;
- **praktinį intelektą** – gebėjimą suprasti kasdienes praktines situacijas ir įveikti sunkumus. Šio intelekto dažnai reikia kasdieniame gyvenime ir jį dažniausiai sunku vienareikšmiškai apibrėžti.

Tradiciniais intelekto testais paprastai galima įvertinti analitinį arba akademinį intelektą, bet to neužtenka. Pagal akademinius gebėjimus galima gerai numatyti mokymosi sėkmę, bet ne taip gerai – profesinę sėkmę. R. J. Sternbergas (2005) kalba apie **sėkmę laiduojantį intelektą** – gebėjimą pasiekti savo gyvenimo tikslus, atitinkančius socialinį kultūrinį kontekstą, pasinaudojant savo galiomis, kompensuojant ar įveikiant savo sunkumus, keičiant ir pritaikant aplinką, naudojantis analitiniais, kūrybiniais ir praktiniais gebėjimais.

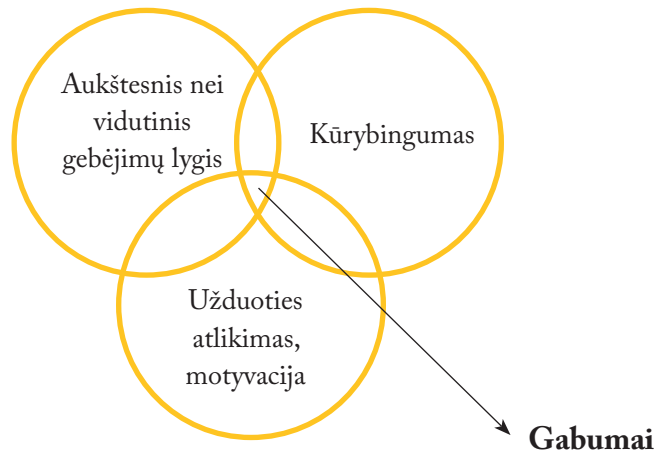
Autoriaus nuomone, gabių asmenų ypatybes trumpai galima nusakyti **WICS** akronimu, žodžių **išmintis** (angl. *wisdom*), **intelektas** (angl. *intelligence*), **kūrybingumas** (angl. *creativity*) ir **sintezė** (angl. *synthesis*) pirmųjų raidžių santrumpa. Nesant trijų pirmųjų komponentų (išminties, intelekto, kūrybingumo) sintezės, darnios visumos, žmogus gali būti savo srityje „geras“, bet niekada nebus žymus ar garsus, daug pasiekęs (Sternberg, 2005).

Gabumai – aukštųjų pasiekimų prielaida

Toliau aptarsime kitą gabumų apibrėžimų grupę. Tai apibrėžimai, kuriais pabrėžiami dideli pasiekimai. Dideli pasiekimai yra vienos ar kitos srities gabumų rezultatai, kuriuos galima stebėti ir įvertinti. Taigi, pagal tokius apibrėžimus, jei vaikas nepasizymės dideliais pasiekimais nors vienoje srityje, jis nebus laikomas gabiu.

Vieną tokių apibrėžimų pateikia J. S. Renzulli (2005) „Trijų žiedų“ gabumų koncepcijoje. J. S. Renzulli skiria tris bruožų grupes ar ypatybes, kuriomis turi pasižymėti gabūs žmonės. Tai:

- **aukštesnis nei vidutinis gebėjimų lygis;**
- **stipri motyvacija, gebėjimas pabaigti darbą iki galo;**
- **kūrybingumas bei gebėjimas formuluoti naujas idėjas ir taikyti jas sprendžiant problemas.**

2 pav. „Trijų žiedų“ gabumų koncepcija (Renzulli, 1998)

Remiantis tokiais apibrėžimais, gabijų vaikų grupei negalima priskirti nemotyvuotų ir nepasižyminčių aukštesniais pasiekimais vaikų. Jei vaikas nepasižymės aukštais pasiekimais ar nesugebės motyvuotai dirbti, jo nebus galima priskirti gabijų grupei net ir tuo atveju, jei jis pasižymės aukštesniu už vidutinį intelektinių gebėjimų lygiu. Taip pat negalėsime priskirti gabijų grupei ir kūrybingų, tačiau nepasižyminčių išskirtiniais pasiekimais vaikų.

Tokie modeliai parodo, kokia turėtų būti gabaus vaiko elgsena, bet ne kokie yra vaiko gabumų požymiai, ir mažai mums gali padėti siekiant atpažinti ypatingas gabijų vaikų grupes. O juk norėdami suprasti patį gabumų daugialypumą turėtume įvertinti ir geriau suprasti ne tik galimų aukštų pasiekimų veiksnius, bet ir gabijų vaikų žemų pasiekimų priežastis, daugiau dėmesio skirti ypatingoms gabijų vaikų grupėms – turintiems negalių, socialinių ir etninių mažumų, visiems nerealizuojantiems savo galimybių gabiems vaikams.

Gabumai – potencialas, kuris gali būti vystomas

Pagal šiuos, naujausius gabumų apibrėžimus gabumai suprantami kaip potencialas, kuris gali būti vystomas, t. y. pabrėžiama ne tik tai, ką vaikas pasiekia, bet ir tai, ką jis gali pasiekti. Vaiko aplinka lemia, ar jo potencialas bus išvystytas ir virs pasiekimais. Taigi šiuo apibrėžimu pabrėžiama tinkamos gabumams atsiskleisti aplinkos svarba.

Tai, kad nepaprasti gabumai atsiskleidžia esant palankiai individualių ir socialinių veiksmų sąveikai, nurodo vienas žymiausių šio požiūrio šalininkų *A. J. Tannenbaumas Psichosocialiniame gabumų modelyje* (1983). A. J. Tannenbaumas kalba apie veiksnius, turinčius įtakos gabumų raiškai. Tai:

- **bendrieji intelektiniai gebėjimai**, kurie yra būtini bet kuriai protinei veiklai ir glaudžiai siejasi su intelektu;
- **specialieji gebėjimai**, pasireiškiantys vienoje ar keliuose mokslo ar meno srityse, tokiose kaip matematika, kalbos, socialiniai mokslai, muzika, dailė ir t. t.;
- **neintelektiniai veiksniai**, tokie kaip motyvacija, psichinė ir fizinė sveikata, savęs vertinimas ir pan.;
- **aplinkos veiksniai** – šeima, mokykla, draugai, visuomenė ir pan.;
- **atsitiktiniai veiksniai**, t. y. įvairūs konkursai, laimėjimai, tėvų skyrybos, traumos ir pan. (Tannenbaum, 2000).

Taigi tai, kas vadinama gabumais ir aukštais pasiekimais, priklauso ir nuo visuomenės bei jos kultūros, tam turi įtakos šeima, mokykla, politinė ir socialinė sistemos, valstybės politika ar nuostatos tam tikrų švietimo gairių atžvilgiu.

Kaip gabumai gali vystytis, kaip jie veikiami įvairių vidinių (individo) ir aplinkos veiksmų, rodoma *F. Gagné Diferencijuotame gabumų ir talento modelyje* (3 pav.).

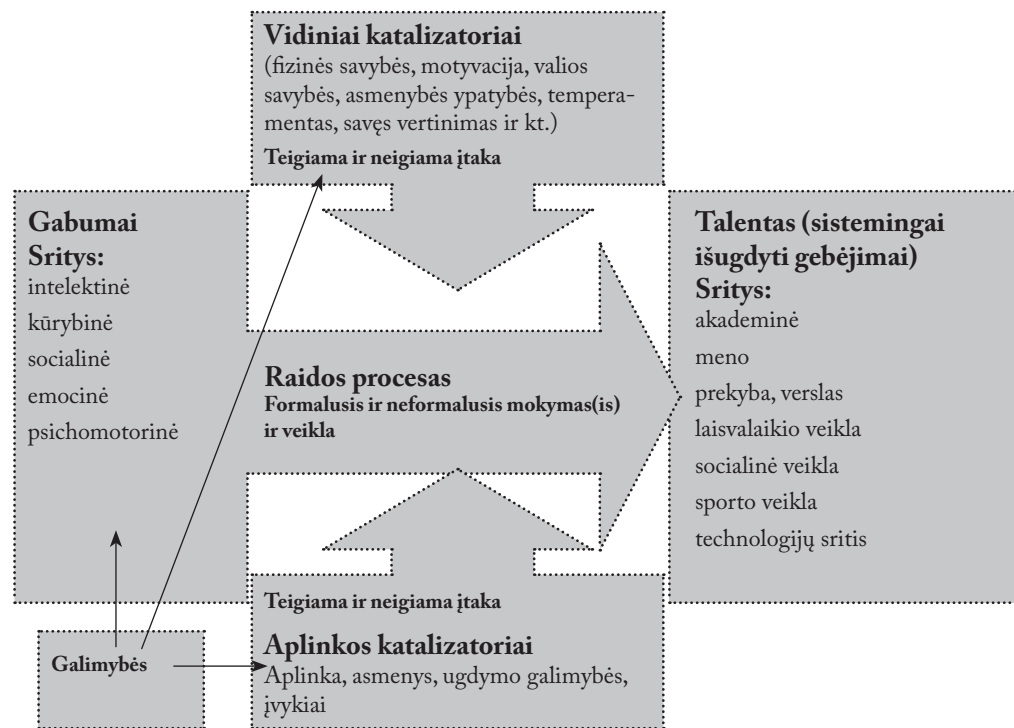
Kaip pabrėžia F. Gagné, sąvokos „talentas“ ir „gabumai“ negali būti vartojamos kaip sinonimai. Prigimtiniai gabumai gali reikštis vienoje ar keliuose srityse:

- **intelektinėje;**
- **kūrybinėje;**
- **socialinėje-emocinėje;**
- **psichomotorinėje.**

Asmuo laikomas gabiu ar talentingu, jei priklauso 10 proc. geriausiųjų vienoje ar kitoje

sirtyje. Autorius išskiria tiek gabumų, tiek talento, kaip sistemingai išugdytų gabumų, sritis ir esminius veiksnius – katalizatorius, kurie daro įtaką vaiko gabumams virstant talentu. Katalizatoriai skirstomi į *vidinius* ir *aplinkos* katalizatorius. Vidiniai katalizatoriai apima fizinės ir asmenybės savybes, motyvaciją, valios savybes. Aplinkos katalizatoriai – tai aplinka, asmenys, ugdymo galimybės, įvykiai ir kt. Didžiausią reikšmę vaiko gabumams virstant talentu turi formalusis ir neformalusis mokymas(is) ir veikla.

3 pav. F. Gagné Diferencijuotas gabumų ir talento modelis

Gabumai šiame modelyje nėra statiški. Jame parodomas gabumų ir talento santykis, individualių ir aplinkos veiksnių svarba.

Taigi požiūris į gabumus tampa vis labiau visuminis. Pastaraisiais metais stengiamasi rasti tokių gabumų apibrėžimą, kuris ir apimtų pačių gabumų įvairovę, ir pabrėžtų įvairius veiksnius, turinčius įtakos gabumų išryškėjimui ir raidai.

1.3. GABIŲ VAIKŲ APIBRĖŽIMO PROBLEMA

„Šiuo metu žinoma daugiau kaip 100 gabių ir talentingų vaikų apibrėžimų ir dėl bendro, visuotinai pripažįstamo apibrėžimo nesutariama (Rizza, McIntoch, 2001). Specialistų vartojami apibrėžimai patys savaime nėra nei teisingi, nei klaidingi. Kai kurie apibrėžimai gal yra logiškesni, tikslesni ar naudingesni už kitus, tačiau iki šiol negalime pasakyti, kad jie „teisingesni“ kokia nors absoliučia prasme. Išskirtinių gabumų turintys vaikai kuriuo nors požiūriu yra pranašesni už kitus to paties amžiaus vaikus. Šis kone beprasmis teiginys tikriausiai yra vienintelis, dėl kurio sutariama apibrėžiant gabumus (Gallagher ir Gallagher, 1994)“ (cit. pg. Hallahan ir Kauffman, 2003, p. 452).

Gabumų ir gabių vaikų apibrėžimas yra būtinas atpažįstant gabius vaikus – nuo apibrėžimo priklausys, kokius vaikus laikysime gabiais, taigi ir kokius stengsimės atpažinti. Vadinas, gabaus vaiko pripažinimas gabiu, remiantis įvairiais gabių vaikų apibrėžimais, yra santykinis, nes vaikas vienoje mokykloje ar šalyje gali būti laikomas gabiu, o kitoje – gali ir nebūti. Todėl dažnai pabrėžiama, kad gabumai – socialinė sąvoka: ar vaikas pripažįstamas gabiu ir kokios gabumų sritys yra vertinamos, priklauso nuo visuomenės ir jos kultūros. Dažnai kultūra turi įtakos ir tam, ar vaiko gabumai išryškėja. Taigi dar vienas svarbus naujos gabumų sampratos aspektas – pripažinimas, kad gabumus, kaip ir grožį, apibrėžia kultūrinis kontekstas (Hallahan ir Kauffman, 2003).

R. J. Sternbergas ir L. Zhangas skiria penkis gabumų kriterijus, kurie yra pripažįstami visų kultūrų apibrėžimuose:

- **pranašumas** – žmogus vienoje ar keliose specifinėse srityse turi būti pranašesnis už savo grupės bendraamžius;
- **retumas** – gabumai būdingi tik nedaugeliui grupės bendraamžių;
- **aiškiai pastebimi gebėjimai** – išskirtiniai ir reti žmogaus gebėjimai turi būti aiškiai matomi ir patvirtinami validžiais įvertinimais (t. y. žmogus negali tik teigti, kad turi tokių gebėjimų);

- **produktyvumas** – žmogaus veikla turi duoti tam tikrų rezultatų arba teikti galimybę sukurti konkretų produktą;
- **vertingumas** – žmogaus atliekamą veiklą aukštai vertina visuomenė (Sternberg ir Zhang, 1995, pg. Hallahan ir Kauffman, 2003, p. 459).

Kaip minėta, pagal šiuolaikinę gabumų sampratą rekomenduojama įvertinti įvairių sričių – meno, mokslo, sporto ir pan. – gabumus. *Eurydice* (Europos švietimo informacijos tinklo) Europos skyriaus 2005–2006 m. atliktos lyginamosios analizės duomenimis, dauguma Europos šalių gabiems vaikams atpažinti vertina šių pagrindinių sričių gebėjimus:

- **intelektinės** (bendrieji intelektiniai gebėjimai);
- **akademinės** (specialieji tam tikrų mokomųjų dalykų ar mokslo sričių – matematikos, kalbų, fizikos ir pan. – gebėjimai);
- **meno** (specialieji meno sričių – dailės, muzikos ir pan. – gebėjimai);
- **psichomotorinės** (psichomotoriniai – sportiniai, fiziniai – gebėjimai);
- **tarpsmeninės, emocinės** (psichosocialiniai gebėjimai – socialiniai įgūdžiai, gebėjimas vadovauti ir pan).

Panašios gabumų sritys nurodomos ne tik Europos, bet ir daugelio Jungtinių Amerikos Valstijų švietimo įstatymuose vartojamuose gabių vaikų apibrėžimuose. Visuose apibrėžimuose išskiriami intelektinės, arba pažintinės, srities gebėjimai. Dažnai apibrėžiant gabius vaikus pažymima, kad gabaus vaiko gebėjimai yra didesni nei kitų tos aplinkos, amžiaus ir patirties vaikų ir šie aukštesni už vidutinius gebėjimai atsiskleidžia vienoje ar kitoje veiklos srityje.

Mokslinėje gabumų srities literatūroje nurodoma, kad pagal tokį aukštesnių nei vidutiniai gebėjimų apibrėžimą gali būti atrenkama nuo 1–2 iki 20 proc. tam tikroje srityje labiausiai pasižyminčių atitinkamo amžiaus vaikų. Mokiniai paprastai atrenkami į gabių vaikų programas pagal tai, kaip jie atlieka vienas ar kitas užduotis, lyginant su kitais jų bendraamžiais. Vertinant gebėjimus normomis grįstais testais, gabiais laikomi tie vaikai, kurių rezultatai vienu arba dviem standartiniais nuokrypiais aukštesni už normos ribą (Hallahan ir Kauffman, 2003).

Įvairiuose įstatymuose ir dokumentuose daroma prielaida, kad nuo 3 iki 5 proc. visų mokyklinio amžiaus vaikų yra gabūs arba talentingi. J. S. Renzulli įtikinamai įrodo, kad tokia prielaida yra nereikalingas apribojimas, dėl šios prielaidos gali būti nepastebėti dau-

gelio potencialiai gabių mokinių pasiekimai. Jo nuomone, nuo 15 iki 24 proc. visų vaikų gali turėti tam tikrų gebėjimų ir motyvacijos, kurių pakanka kuriuo nors mokymosi mokykloje metu atskleisti savo gabumus (Hallahan ir Kauffman, 2003).

Apibendrinant galima teigti, kad:

- *Gabumai – sudėtingas darinys, be to, jie nėra statiški. Gabumams, jų raiškai turi įtakos daugybė tiek vidinių, tiek išorinių veiksnių. Gabumų raidai svarbūs ne tik pažintiniai asmens ypatumai, bet ir motyvacija, interesai ir kt.*
- *Kadangi gabumų fenomenas daugialypis ir sudėtingas, yra įvairių gabumus aiškinančių teorijų ir iki šiol nėra bendro sutarimo nei dėl gabumų, nei dėl praktinio gabių vaikų apibrėžimo.*
- *Intelektiniai gebėjimai yra esminis struktūrinis elementas ir pastaraisiais metais sukurtuose šiuolaikiniuose gabumų modeliuose, o intelektinių gebėjimų lygis yra vienas iš svarbiausių kriterijų, pagal kuriuos vaikas gali būti priskiriamas gabiųjų grupei ar atrenkamas mokytis pagal gabiams vaikams skirtas programas.*
- *Apibrėžiant gabumus neretai minimi ir kūrybiniai gebėjimai (Sternberg, 2003; Renzulli, 2005; Sattler, 2006). Todėl vis dažniau laikomasi nuomonės, kad gabumai – tai ne tik aukštas intelektinių gebėjimų lygis, bet ir gebėjimas spręsti problemas bei kūrybingumas.*
- *„Nepaisant visų nesutarimų daugelis gabių vaikų ugdymo ekspertų mano, kad gabumais vadintini dideli tam tikrų sričių gebėjimai, galintys pasireikšti tik atitinkamomis aplinkybėmis (Gallagher ir Gallagher, 1994). Ir nesvarbu, koks būtų taikomas apibrėžimas, galima daryti prielaidą, kad žmogaus gabumai atsiskleis tik jei bus sudarytos tinkamos sąlygos, t. y. jei jis ne tik išsiskirs aukštesniu už vidutinį gebėjimų lygiu ir kūrybingumu, bet ir turės galimybių bei bus skatinamas atlikti veiklą ypač aukštu lygiu“ (cit. pg. Hallahan ir Kauffman, 2003).*

2. PAGRINDINIAI GABIŲ VAIKŲ ATPAŽINIMO IR ĮVERTINIMO PRINCIPAI

Gabių vaikų atpažinimas ir jų gebėjimų įvertinimas turi turėti tikslą – paprastai tai yra gabių vaikų paieška arba atranka ir individualus vaiko gabumų įvertinimas (Heller, 2004). Gabių vaikų paieška paprastai vykdoma norint atrinkti vaikus į įvairias gabiems vaikams skirtas programas. Vėliau paprastai atliekamas individualus vaiko gebėjimų įvertinimas. Toks įvertinimas gali būti taikomas norint skirti gabiems vaikams jų poreikius atitinkančias ugdymo programas, taip pat norint įvertinti vaiko pažangą ar tam tikros ugdymo programos tinkamumą konkrečiam mokiniui. Tyrimo metu dažniausiai atliekamas individualus intelektinių gebėjimų, žinių, kūrybingumo, motyvacijos įvertinimas, renkama informacija iš tėvų, mokytojų, renkami objektyvūs duomenys, rodantys gabumus, jų lygį ir gabumų potencialą.

Vaiko gabumų požymiai gali būti pastebėti jau ankstyvojoje vaikystėje ir gabaus vaiko įvertinimas gali būti atliktas jau ikimokykliniame amžiuje. Juk kuo anksčiau pastebime vaiko gabumus, tuo labiau išvengiame talentų švaistymo (Miller, 2005), tuo anksčiau galime suteikti vaikui tinkamas ugdymo galimybes. Gabiems ikimokyklinukams atpažinti dažniausiai naudojamos tėvų ir mokytojų, ikimokyklinio ugdymo specialistų informacija. Vertinti įvairiais testais ikimokykliniame amžiuje sudėtinga, nes nėra daug šiam amžiui tinkamų standartizuotų metodikų, be to, jų patikimumas nėra toks didelis kaip vyresnių vaikų vertinimo metodikų (Gage ir Berliner, 1994). Tačiau vaikui pradėjus lankyti mokyklą, atrankos ir įvertinimo galimybės padidėja. Vertinant mokyklinio amžiaus vaikus jau galima naudoti standartizuotus individualius ir grupinius intelekto, žinių ar kūrybingumo testus, kurių negalima taikyti ikimokyklinio amžiaus vaikams.

2.1. GABUMŲ ATPAŽINIMO IR ĮVERTINIMO METODAI

Įvairaus amžiaus gabiems vaikams atpažinti dažniausiai remiamasi:

- *grupiniais ir individualiais intelekto testais;*
- *standartizuotais žinių testais;*
- *įvertinimo skalėmis, savybių aprašais ir klausimynais;*
- *mokytojų vertinimu;*
- *tėvų nuomone;*
- *bendraamžių ar bendraklasių nuomone;*
- *paties vaiko nuomone;*
- *pažymiais;*
- *ekspertų vertinimu.*

Toliau šiek tiek plačiau apžvelgsime kiekvieną šių metodų.

IQ nustatymas grupiniais ir individualiais intelekto testais

Gabumus paprastai tapatiname su bendraisiais intelektiniais gebėjimais, kurie matuojami intelekto testais. Nors intelekto apibrėžimo problema dar nėra iki galo išspręsta, intelekto testai naudojami jau daugiau nei šimtmetį ir yra vienas iš pagrindinių gabių vaikų įvertinimo metodų, o intelekto koeficientas – vienas iš populiariausių kriterijų atpažįstant gabius vaikus ir atrenkant juos į įvairias gabiems vaikams skirtas programas.

Kaip teigia M. Snydermanas ir S. Rothmanas (1987), daugelis ekspertų skiria tris pagrindinius intelekto požymius. Tai:

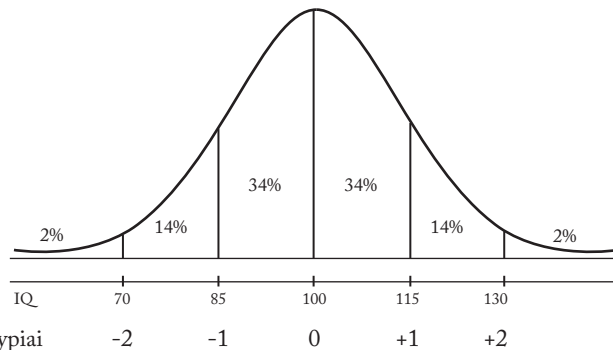
- *geresnis gebėjimas suprasti ir vartoti abstrakcijas* (idėjas, simbolius, santykius, koncepcijas, dėsnius) nei įgusti naudoti konkrečiais mechanizmais, įrankiais ir pan.;
- *gebėjimas spręsti problemas* (orientuotis naujose situacijose, o ne tik taikyti gerai išmėgintus atsakus į įprastas situacijas būdus);
- *gebėjimas išmokti*, ypač išmokti ir vartoti žodžiais ir kitais simboliais reiškiamas abstrakcijas (Gage ir Berliner, 1994).

„Intelektas yra adaptacinė individo veikla, kurią paprastai sudaro tam tikri problemų sprendimo aspektai ir kurios kryptis priklauso nuo pažinimo procesų bei operacijų“ (Esteso,

1982). Intelektas yra ne tik gebėjimas protauti, spręsti problemas ir išmokyti. Jam būdinga ir nemaža su protavimu nesusijusių ypatybių – emociniai, socialiniai ir sensoriniai gebėjimai bei įgūdžiai“ (cit. pg. Gage ir Berliner, 1994, p. 50). Intelektas yra socialiai apibrėžiama sąvoka. „Įvairiose kultūrose intelekto požymiu laikomos tos savybės, kurios lemia sėkmę toje kultūroje“ (Sternberg ir Kaufman, 1998; cit. pg. Myers, 2008, p. 531).

Taikant daugelį šiuo metu naudojamų intelekto testų, protinių gebėjimų įvertis skaičiuojamas testuojamojo rezultatą lyginant su vidutinišku tokio pat amžiaus žmonių rezultatu. IQ – tai standartizuotas įvertis, kai tam tikros amžiaus grupės žmonių intelektinės veiklos rezultatų vidurkis prilyginamas 100 balų, o reikšmės, didesnės ar mažesnės už 100, reiškia didesnę arba mažesnę (atitinkamai) nei vidurkis intelekto lygį. Dažniausiai intelekto testai parengiami taip, kad standartinis nuokrypis būtų 15 balų ir kad gauti įverčiai išsidėstytų pagal Gauso skirstinį (žr. 3 pav.). Apie 68 proc. žmonių IQ yra nuo 85 iki 115 balų, o į „normalų“ IQ intervalą (70–130 balų) patenka apie 95 proc. žmonių. Reikšmė, mažesnė nei 70 balų, gali reikšti sutrikimą arba labai žemą intelektą, o IQ, didesnis nei 130 balų – mąstymo galias (pg. Gintilienė, 2006).

4 pav. Normaliojo skirstinio kreivė ir ją atitinkantys standartiniai balai

Intelektinio testo įverčiai, standartiniai nuokrypiai ir jų paplitimas populiacijoje (Sattler, 2006)

Standartinis nuokrypis	IQ (balais)	Paplitimas populiacijoje
0	100	50 iš 100
1	115	16 iš 100
2	130	2 iš 100
3	145	1 iš 1 000
4	160	3 iš 100 000
5	175	3 iš 100 000 000
6	190	1 iš 1 000 000 000

Gabūs vaikai nėra homogeniška grupė. Todėl siūloma skirti intelektinių gabumų lygius. Toliau lentelėje nurodome M. U. Gross (2000) skiriamus gabumų lygius ir jų paplitimą populiacijoje.

Intelektinių gabumų lygiai (Gross, 2000)

Intelektinių gabumų lygiai	IQ (balais)	Paplitimas populiacijoje
Pagrindinis	115–129	1 iš 6 – 1 iš 40
Vidutinis	130–145	1 iš 40 – 1 iš 1 000
Aukštas	145–160	1 iš 1 000 – 1 iš 10 000
Išskirtinis	160–180	1 iš 10 000 – 1 iš 1 000 000
Ypatingas	180 ir daugiau	Mažiau nei 1 iš 1 000 000

Gabūs vaikai skiriasi gabumų lygiu, todėl ir ugdymo programos ypatingai ir išskirtinai gabiams vaikams turėtų skirtis nuo ugdymo programos vaikams, kurie pasižymi vidutiniu ar pagrindiniu gabumų lygiu (tokių vaikų atveju ne amžius, bet gabumų lygis gali būti svarbesnis planuojant ir numatant ugdymo galimybes). Pavyzdžiui, abu vaikai, ir tas, kurio IQ lygus 180 balų, ir tas, kurio IQ lygus 130 balų, vadinami intelektualiais gabiais arba pasi-

žyminčiais aukštais intelektualiais gebėjimais, tačiau šių vaikų raida gali būti labai skirtinga, skirtingi gali būti ir tokių vaikų ugdymo(si) poreikiai. „Bendojo lavinimo mokykloje vaikai, kurių IQ didesnis nei 130 balų, veltui praleidžia pusę mokymosi laiko, o tie, kurių IQ didesnis nei 170 balų, – iš esmės visą laiką“ (Holl, 1931, cit. pg. Gross, 2000).

Intelektiniams gebėjimams įvertinti taikomi žodiniai ir nežodiniai, individualūs ar grupiniai intelekto testai. Paprastai intelekto testus sudaro daug užduočių, kurioms spręsti reikia žodinio loginio mąstymo, vaizduotės, atminties, dėmesio ir kitų pažinimo procesų aktyvumo. Šiuo metu Lietuvoje dažniausiai naudojami šie intelektinių gebėjimų įvertinimo testai:

- **Wechslerio intelekto skalė vaikams** (WISC-III, trečiasis leidimas, 2002). Tai individualus klinikinis testas, kuriuo galima patikimai įvertinti vaikų nuo 6 iki 16 metų intelektualius gebėjimus nustatant bendrą, žodinį ir nežodinį IQ. Be to, WISC-III teikia tyrėjui galimybę įvertinti vaiko gebėjimus keturiais papildomais rodikliais (žodinio supratingumo, percepcinės organizacijos, atsparumo trukdžiams ir apdorojimo greičio) ir nustatyti intelektinių gebėjimų galias ir sunkumus.
- **Raveno spalvotųjų didėjančio sudėtingumo matricų testas** (CMP) (Raven ir kt., 2007) gali būti alternatyvus ar papildomas metodas gabiams 5–11 m. vaikams atpažinti. Šis grupinis testas skirtas nežodinėms mąstymo funkcijoms – gebėjimui mąstyti pagal analogiją ir organizuoti erdvinę informaciją į sisteminę visumą – įvertinti. Kadangi užduotys išdėstytos didėjančio sudėtingumo tvarka, vertinamas ir išmokymo efektas. Nežodiniai intelekto testai itin svarbūs tiriant vaikus, turinčius skaitymo sutrikimų, taip pat kitų kultūrų, kitakalbius ar augančius nepalankiomis socialinėmis sąlygomis vaikus (Gintilienė, Butkienė, 2005).

Vertinant gabių vyresnių vaikų ir jaunuolių intelektualius gebėjimus ar konsultuojant profesijos pasirinkimo klausimais gali būti sėkmingai naudojami ir kiti grupiniai intelekto testai, tokie kaip **Intelekto struktūros testas I-S-T 2000R** (Amthauer ir kt., 2008) bei **WILDE intelekto testas** (Jäger ir kt., 2008). Jais galima nustatyti pažintines jaunuolių galias ir sunkumus.

Nors intelekto testai ir kritikuojami už tam tikrus trūkumus, o intelektas yra daug sudėtingesnis už tai, ką įvertina standartizuoti intelekto testai, tačiau, kaip teigia intelekto

testų šalininkai, „tokiems testams nėra tinkamos alternatyvos veiksmingumo požiūriu, kritikai pajėgia parodyti tik metodo trūkumus, bet iki šiol negali pasiūlyti kitų, tokių pat ar geresnių metodų“ (Groffman, 1983; cit. pg. Narkevičienė, 2007).

Standartizuoti žinių testai

Kaip viena iš gabių vaikų įvertinimo sudedamųjų dalių gali būti naudojami standartizuoti žinių testai. Jie skirti grupiniam tyrimui ir įgalina nustatyti, kaip sėkmingai mokinys, palyginti su kitais jo amžiaus ar klasės mokiniais, skaito, rašo, skaičiuoja ar sprendžia matematikos ar kitas tam tikros veiklos ar srities užduotis. Paprastai žinių testais įvertinamos bendros akademinės žinios – tai itin svarbu atrenkant akademinę sričiai gabius vaikus. Lietuvoje dar nėra standartizuotų žinių testų, nors jie plačiai taikomi pedagoginėje praktikoje užsienio šalyse. Pačių mokytojų sudarytos įvairios užduotys, žinių ir mokėjimų testai ir jų rezultatai ar jų panaudojimas darant sprendimus turėtų būti vertinami labai atsargiai, nes tokie testai nėra adaptuoti ir standartizuoti.

Tais atvejais, kai nėra galimybės įvertinti vaiko žinias standartizuotais žinių testais, apie jo žinias, įgūdžius ir mokėjimus galima spręsti pagal pasiekimus, dalyvavimą olimpiadose, konkursuose, kūrybinėse grupėse, įvairioje veikloje, pagal vaiko sukurtus kūrinius, darbus ir pan. Toks būdas ypač tinkamas dailės gabumams vertinti.

Kūrybingumo įvertinimas

Kadangi vis dažniau linkstama manyti, kad gabumams svarbūs ne tik intelektualiai gebėjimai, bet ir vaiko motyvacija bei kūrybingumas, labai reikšmingas darosi ir kūrybingumo įvertinimas. Atlikta nemažai tyrimų stengiantis suprasti, koks yra kūrybingumo ir intelektinių gebėjimų ryšys.

„Psichologai, tyrinėję intelektualius gebėjimus, pastebėjo, kad yra didelis skirtumas tarp tradicinių intelekto testų rezultatų ir sugebėjimo kurti naujas idėjas bei aptikti netradicinius įvairių problemų sprendimo būdus. Pastebėta, kad žmonės, pasižymintys

puikiais intelektualiais gebėjimas, ne visuomet gali išvelgti naujus ir netikėtus sprendimo būdus, kelti klausimus, originaliai mąstyti“ (cit. pg. Karkockienė, 2003, p. 61). „Paprastai žmonės, gerai atliekantys intelekto testus, gerai atlieka ir kūrybingumo testus. Tačiau nuo tam tikros ribos – kai intelekto testo įvertis yra apie 120 balų – koreliacija tarp intelekto įverčių ir kūrybingumo ima mažėti. Labai kūrybingų architektų, matematikų, mokslininkų ir inžinierių intelekto testo įverčiai paprastai nėra didesni negu ne tokių kūrybingų jų kolegų (Mac Kinnon ir Hall, 1972; Simonton, 2000). Taigi aišku, kad kūrybingumas yra kai kas daugiau negu tai, ką atskleidžia intelekto testai“ (cit. pg. Myers, 2008, p. 538).

Tiriant kūrybingus žmones paaiškėjo dar penki kūrybingumo dėmenys (Sternberg, 1988; Sternberg ir Lubart, 1991; 1992):

1. **Nusimanyimas**, kurio pagrindas – tvirtos žinios. Kuo daugiau minčių, vaizdų ir frazių esame įsiminę mokydami, tuo daugiau turime galimybių šiuos protinius „statybinius blokelius“ sudėlioti nauju būdu.
2. **Su vaizduote susijusio mąstymo įgūdžiai** – gebėjimas pamatyti daiktus naujai, atpažinti vaizdus, juos susieti.
3. **Drąsi, azartiška asmenybė**, kurios netrikdo neapibrėžtumas ir rizika, kuri atkakliai siekia įveikti kliūtis ir, užuot vaikščiojusi pramintais takais, ieško naujos patirties.
4. **Vidinė motyvacija**.
5. **Kūrybinė aplinka**, kuri uždega, palaiko ir padeda tobulinti kūrybines idėjas (Myers, 2008).

Užsienio šalyse kūrybingumui įvertinti naudojami ne tik testai, bet ir įvairios kūrybingumo įvertinimo skalės, anketos. Kūrybingumas vertinamas ir atliekant veiklos analizę. Lietuvoje plačiausiai taikomas E. P. Torrance'o testas. Tačiau kūrybingumo vertinimo instrumentų patikimumo ir validumo klausimai tebėra gana opūs (Sattler, 2006).

Lietuvoje nemažai vertingų duomenų yra paskelbta O. Butkienės, D. Grakauskaitės-Karkockienės, A. Petruolytės, J. Almonaitienės ir kitų straipsniuose bei darbuose. D. Grakauskaitės-Karkockienės knyga „Kūrybos psichologija“ (2003) – pirmasis išsamus kūrybos psichologijos darbų pristatymas lietuvių kalba.

Įvertinimo skalės, gabių vaikų savybių aprašai, klausimynai

Trečias dažniausiai naudojamas, ypač pradiniais atpažinimo ir atrankos etapais, metodas – tai rangavimo skalės, savybių aprašai ir klausimynai. Juos paprastai pildo mokytojai, bendraamžiai, ekspertai ir tėvai. Įvertinimo skalės, savybių aprašai ir klausimynai sudaromi remiantis gabiems vaikams būdingų elgesio ir asmenybės savybių aprašais. Klausimynais ir įvairiomis rangavimo skalėmis renkama informacija apie mokymąsi, motyvaciją, kūrybingumą, interesus, galimus įvairių sričių gabumų požymius ir pan.

Gabumų požymiai ir jų aprašai pasirenkami remiantis vienu ar kitu gabumų modeliu, atsižvelgiant į gabaus vaiko apibrėžimą ar programos tikslus. Jei mokytojai supažindinami su gabiems vaikams būdingu elgesiu ir savybėmis, jų įvertinimai tampa tikslesni ir gali būti sėkmingai panaudojami atpažįstant gabius vaikus.

Įvertinimo skalėms ir klausimynams, kaip ir testams, taip pat keliami tam tikri reikalavimai. Jie taip pat turi būti standartizuoti. Todėl mokytojai, naudojantys savo pačių sudarytus klausimynus ar skales, turėtų būti labai atsargūs. Šiuo metu Vilniaus universiteto mokslininkai ir magistrantės jau yra parengę gabių ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų atpažinimo klausimynų (Gintilienė ir Šyvytė, 2003; Gintilienė ir Kilkutė, 2006).

Mokytojų nuomonė

Mokytojų nuomonė ir vertinimas, arba vaiko priskyrimas gabių vaikų grupei, yra ketvirtas dažniausiai taikomas gabių vaikų atpažinimo metodas. Mokytojo vertinimą gali papildyti ir tos srities eksperto vertinimas. Ekspertų vertinimas ypač svarbus atpažįstant meninius gabumus. Tyrimai rodo, kad pedagogai sunkiai atpažįsta gabius auklėtinius, jie nepastebi nuo 10 iki 50 proc. gabių vaikų (Kirk, 1972). Ikimokyklinio ugdymo specialistai, atpažindami gabius vaikus, yra linkę neatsižvelgti į vaiko amžių ir dažnai atrenka vyresnius vaikus kaip gabesnius. Jie pirmiausia atkreipia dėmesį į tuos vaikus, kuriems būdingi geri kalbiniai gebėjimai ir kurie gerai ir greitai atlieka pavestas užduotis (Pedganto ir Birch, 1959; pg. Gage ir Berliner, 1994). Neretai gabių vaikų neatpažįsta

ir mokytojai. Tyrimų duomenimis, daugiau nei 50 proc. vaikų, pasižyminčių aukštais intelektualiais gebėjimais, nepatenka į gabių vaikų programas, nėra tinkamai skatinami ir ugdomi (Peters ir kt., 2000; Rimm, 1987; 2003). Tiek mokytojai, tiek auklėtojai gali nepastebėti gabių vaikų, kurie nepasižymi didesniais pasiekimais, kurie turi emocijų, elgesio ar mokymosi motyvacijos sunkumų. Pasak L. Silverman (2007), šių vaikų gabumų neatpažįsta tiek tėvai, tiek mokytojai. Tiesa, jei auklėtojams ir mokytojams paaiškinama, kaip vertinti vaikus, į kuriuos aspektus atsižvelgti, klaidų skaičius labai sumažėja. Jei mokytojai gerai žino programos, kuriai atrenkami gabūs vaikai, tikslus, jų įvertinimas taip pat būna tikslesnis.

Pažymiai

Kaip papildomas informacijos šaltinis sprendžiant apie gabius vaikus gali būti jų pažymiai. „Hagen (1989) pabrėžia, kad itin gabius mokinius pirmiausia galima identifikuoti pagal jų mokyklinių pasiekimų kokybę, be to, ne pagal ypatingą jų aukštumą, o pagal stabilumą, pavyzdžiui, daugelį mokyklinių metų mokinio pažymiai yra geri ar labai geri. Vertindami mokinius iš bet kurios mokymo srities, mokytojai naudojami ne vienu, o keletu atitinkamų informacijos šaltinių: testų rezultatais, darbo klasėje ir namų darbų užduočių atlikimu, dalyvavimu klasės veikloje, mokinio motyvacija, nuomonės susidarymu ir vertinimu mokant. Informaciją mokytojai laiko atmintyje ir ji turi reikšmės jų veiksams ir vertinimams visus metus“ (cit. pg. Narkevičienė, 2007).

Dažnai pažymiai traktuojami kaip absoliutūs rodikliai sprendžiant apie atlikimo lygmenį. Iš tiesų jie yra tik santykiniai rodikliai, nes vieno mokinio veikos rezultatai vertinami lyginant su kitų mokinių veiklos rezultatais. Nors pažymiai daugiausia susiję su darbu klasėje, tačiau jiems įtakos gali turėti mokytojo šališkumas ir subjektyvumas. Todėl psichologai pagrįstai abejoja šio vertinimo patikimumu ir validumu. Daug labiau pasitikima testais, kuriuos kuriant vienas iš pagrindinių reikalavimų yra užtikrinti matavimų ir įvertinimų pakartojamumą ir pagrįstumą (Gage ir Berliner, 1994).

Tėvų nuomonė

Atpažįstant gabumus ankstyvame amžiuje itin svarbi yra tėvų nuomonė. L. Silverman (2007) teigia, kad tėvai gali gerai atpažinti vaiko gabumų požymius. Jos tyrimų duomenimis, 84 proc. vaikų, kuriuos tėvai atpažino kaip gabius, tikrai turėjo gabumų. Tėvams, kaip ir mokytojams, atpažinti gabumus padeda iš anksto pateikti elgesio kriterijai ar savybių aprašai, nurodantys, į ką reikėtų atkreipti dėmesį. Kad pastebėtų spartų motorikos ar kalbos vystymąsi, tėvai turėtų nusimanyti apie pagrindinius vaiko raidos ypatumus. Tėvai gali suteikti svarbios biografinės informacijos, taip pat neformaliuotu stebėjimu paremtos informacijos, tačiau reikia atsižvelgti ir į tai, kad jie gali būti linkę nuvertinti ar perversinti savo vaiką. Kartais tėvai tiesiog skiria per mažai laiko intelektualiams vaiko gebėjimams pažinti, todėl gali nepastebėti vaiko gabumų. Jei tėvai supažindinami su vaiko raidos ypatumais, įvairiais elgesio savybių aprašais, jų įvertinimas gali būti pakankamai tikslus ir informatyvus.

Bendraamžių, bendraklasių nuomonė ir paties vaiko vertinimas

Kaip papildomi informacijos šaltiniai vertinant vaiko gabumus gali būti ir bendraamžių ar bendraklasių nuomonė bei paties vaiko savo gabumų, galimybių ir veiklos įvertinimas. Šis įvertinimas svarbesnis ir informatyvesnis vyresniame mokykliniame amžiuje, kada jau patys vaikai gali pretenduoti į vienas ar kitas gabių vaikų ugdymo programas. Vaikai gali pildyti klausimynus, anketas apie savo interesus, domėjimosi sritis, veiklą. Neretai bendraklasiai, geriau nei tėvai ar mokytojai pažindami klasės draugą kasdienėse situacijose, gali suteikti vertingos informacijos apie vaiko laisvalaikį, interesus, sportinius, muzikinius, socialinius ar kitus gebėjimus. Tyrimų, atliktų norint išsiaiškinti mokslo draugų teikiamos informacijos apie mokinio gabumus patikimumą, duomenys gana prieštaringi. Vaikai, ypač jaunesni, vertindami savo klasės draugus ir save, gali būti ir nekritiški (Passow, 1985; pg. Mönks ir kt., 2000).

Dinaminis gabumų įvertinimas

Dinaminis gabumų įvertinimas – tai vienas naujausių gabių vaikų įvertinimo metodų. Kadangi šiuolaikinės gabumų koncepcijos pabrėžia gabumų potencialumą (Tannenbaum, 2000; Gagné, 2000) ir būtinybę įvertinti ne tik tai, ką vaikas moka, bet ir tai, ką jis gali išmokti, tai vis dažniau kalbama apie tokį gabumų įvertinimą. „Tradiciniai intelekto matavimai yra statiški, normatyvūs ir standartizuoti, jais galima atsakyti į klausimus, kokios yra vaiko stipriosios ir silpnosios vietos, palyginti su tos amžiaus grupės normomis. Tuo tarpu dinaminis įvertinimas matuoja latentinį mokymosi potencialą (Sternberg, 1986). Dinaminis gabumų įvertinimas remiasi L. Vygotskio (1978) aiškinimu apie artimiausią vystymosi zoną“ (cit. pg. Kanevsky, 2000).

Dinaminio įvertinimo principą iliustruoja 5 pav.

5 pav. Dinaminis įvertinimas

Dinaminis įvertinimas leidžia pamatyti, kad vaikai išmoksta skirtingai, nors jiems duodamos vienodos instrukcijos – tai priklauso nuo vaiko asmenybės ir individualaus mokymosi stiliaus. Vertinama ne tai, ką vaikas jau moka, žino, bet tai, ką, kiek ir kaip jis gali išmokti, koks yra jo mokymosi potencialas. Dinaminis įvertinimas padeda geriau suprasti gabaus vaiko mokymosi procesą, kartu ir jo gabumų ar talento raidą. Šis metodas naudojamas ir informatyvus vertinant mažų, kitakalbių, kitų kultūrų ar etninių mažumų grupių, kurioms netinka tradiciniai intelekto testai, vaikų gabumus, taip pat augančių žemesnio socialinio-ekonominio sluoksnio šeimose, apleistų ar turinčių mokymosi negalių vaikų gabumus (Lidz, 1987; Haywood ir Tzurriel, 1992; Hamers ir kt., 1993; Swanson, 1994; pg. Kanevsky, 2000).

2.2. GABIŲ VAIKŲ ATRANKOS KRITERIJŲ PROBLEMA

Siekiant atpažinti ar atrinkti gabius vaikus rekomenduojamas daugelį kriterijų apimantis vertinimas, t. y. taikomi įvairūs jau aptarti atpažinimo ir įvertinimo metodai, informacija renkama iš įvairiausių šaltinių. Mokytojai ar psichologai, surinkę visą galimą informaciją apie gabų vaiką, gavę įvertinimo rezultatus sprendžia, kuri informacija jiems yra svarbiausia. Tai priklauso nuo pasirinkto atrankos modelio, gabumų atpažinimo tikslo, programos tikslų ir pan.

R. J. Sternberg ir R. S. Subotnik (2000) skiria keturis gabių vaikų atrankos modelius ir nurodo jų pranašumus bei trūkumus.

1. Atrankos modelis, kai pasirenkamas vienas tikslus kriterijus.

Šiuo atveju įvertinama tik vienos rūšies informacija apie gabų vaiką ir sprendimas priimamas atsižvelgiant į tai, ar įvertinimo balai viršija tam tikrą ribą, ar ne. Pavyzdžiui, kriterijumi pasirenkamas intelekto koeficientas, kurio apatinė riba – 130 balų ($IQ \geq 130$). Nors taikyti tokį modelį paprasta ir tam reikia palyginti nedaug laiko, vargiai įmanoma tokiu paprastu būdu tinkamai įvertinti tokį sudėtingą dalyką kaip vaiko gabumai.

2. Atrankos modelis, kai lanksčiai pasirenkamas vienas kriterijus.

Taikant tokį atrankos modelį vertinama tik vienos rūšies informacija apie gabų vaiką, tačiau informacijos rūšis, pavyzdžiui, intelekto koeficientas arba žinių testo rezultatai ir pan., pasirenkama lanksčiai. Dažniausiai priimant sprendimą vadovaujama tuo kriterijumi, pagal kurį vertinant vaiko rezultatai yra geriausi. Nors taip galima įvertinti įvairių rūšių gabumus, tačiau vertinimas trunka ilgai ir vis dėlto nėra visiškai aišku, kurį kriterijų (šiuo atveju – intelekto ar žinių testo rezultatus) pasirinkti darant galutinį sprendimą.

3. Atrankos modelis, kai pasirenkami keli kriterijai.

Šiuo atveju atsižvelgiama į kelių rūšių informaciją apie gabų vaiką, pavyzdžiui, vertinamas intelekto koeficientas, kūrybingumo testo rezultatas ir pasiekimų testų rezultatai. Sprendimas priimamas atsižvelgiant į tai, ar visi vaiko pasiekti rezultatai viršija tam tikras nustatytas ribas. Nors taikant šį modelį atsižvelgiama į įvairialypį gabumų pobūdį, tačiau

gabiais nelaikomi tie asmenys, kurie, nors gabūs tam tikrose srityse, turi sunkumų kitose. Taikant tokius vertinimo kriterijus atrenkami tik tie vaikai, kurie pasižymi pakankamai aukštais visų vertinamų sričių gabumais.

4. Atrankos modelis, kai keliais būdais gauti rezultatai perskaičiuojami į standartinius vienetus ir išvedamas jų vidurkis.

Nors taikant šį modelį remiamasi visa įmanoma informacija, tačiau vienas žemas balas gali sumažinti visą skaičiuojamą vidurkį tiek, kad vaikas nebus įvertintas kaip gabus.

Atrenkant vaikus mokytis pagal įvairias gabių vaikų programas, svarbu žinoti pasirinkto atrankos modelio pranašumus ir trūkumus bei jų įtaką atrankai.

Atrankos sistema. Labai svarbu ir tai, kad būtų naudojamos visais įmanomais informacijos šaltiniais. Kaip pavyzdį pateiksime J. Renzulli'o ir S. Reis modelį. Jis iliustruoja, kaip gabumų atpažinimas gali būti įgyvendinamas praktikoje. Tai šešiapakopė gabumų nustatymo sistema, atitinkanti šių autorių pateikiamą gabumų apibrėžimą. Mokiniai įvertinami pagal daugelį kriterijų ir galiausiai išskiriama „talentų grupelė“, kurią sudaro 15–25 proc. visų mokyklos mokinių.

- I pakopa – mokiniai atrenkami pagal testų rezultatus. Atsižvelgiama į visų testų ir subtestų rezultatus ar kitokį veiklos įvertinimą. Atrenkami 8 proc. mokinių – tie, kurie gavo geriausius rezultatus pagal nustatytas vietos normas.
- II pakopa – mokytojų vertinimas. Mokytojų prašoma nurodyti visus kitus mokinius, išsiskiriančius ypač dideliais kūrybiniais gebėjimais, interesais, talentu, veiklos rezultatais ar galimybėmis.
- III pakopa – tėvų, bendraamžių ir pačių vaikų apklausa, veiklos produktų vertinimas. Atliekami kūrybingumo testai, vertinami veiklos produktai; taikomi kiti būdai, kuriuos gali taikyti mokinių atrankos komitetas arba kurie gali būti naudingi nagrinėjant individualius atvejus.
- IV pakopa – esamų ir anksčiau vaiką mokusių mokytojų, galinčių žinoti mokinių gebėjimus, apklausa. Taip stengiamasi „aptikti“ mokinius, kurie galėjo būti nepastebėti kitais atžvilgiais.

- V pakopa – su rezultatais supažindinami tėvai, vaikui pasiūloma programa.
- VI pakopa – rezultatai tikrinami, prašant visus metus pranešinėti apie mokinio domėjimąsi tam tikra tema, mokomuoju dalyku, klausimu, idėja ar net su mokykla susijusiu arba nesusijusiu įvykiu.

Nė viena gabumų nustatymo schema nėra tobula, tačiau ši procedūra, pasak D. P. Hallahano ir J. M. Kauffman (2003), yra paplitusi ir atitinka gabių vaikų atrankos rekomendacijas.

Europos šalys, remiantis 2005–2006 m. *Eurydice* Europos skyriaus atlikto tyrimo duomenimis, neturi bendros formalizuotos gabių vaikų atpažinimo procedūros ir bendrų atpažinimo kriterijų. Kiekviena mokykla, programa ar institucija paprastai turi savus dažniausiai taikomus kriterijus.

Daugelyje šalių pagrindinis kriterijus atpažįstant gabius vaikus yra mokytojo nuomonė (mokytojai supažindinami su gabiais vaikams būdingu elgesiu ir savybėmis, tad jų įvertinimai būna tikslesni). Vertinama pagal daug kriterijų, taikant patikimas ir validžias metodikas. Svarbu, kad atliekant gabių vaikų paiešką ir atranką būtų įtraukiami visi mokiniai. Labiausiai vaiko gabumus atpažinti trukdo įvairios mokymosi negalios, regos, klausos, motorikos, kalbos vystymosi sutrikimai.

Vertinant ir atrenkant gabius vaikus galimos ir klaidos. K. Helleris (2004) nurodo dvi galimas atpažinimo klaidas:

- **teigiama klaida**, dar vadinama **α tipo klaida**, kada vaikai ar mokiniai klaidingai atpažįstami kaip gabūs ir atrenkami į gabių vaikų programas;
- **neigiama klaida**, dar vadinama **β tipo klaida**, kuri turi daugiau neigiamų pasekmių, nes šiuo atveju, priešingai, gabūs vaikai nėra atpažįstami.

Dėl gabių vaikų atpažinimo ir gebėjimų įvertinimo kyla daug diskusijų. E. S. Richertas (1999) nurodo šešias sudėtingiausias problemas nustatant gabumus:

- neatitinkantis šiuolaikinio požiūrio gabumų apibrėžimas;
- neaiškūs gabumų nustatymo tikslai;
- nelygios ugdymo galimybės;
- netinkamas testų taikymas ar piktnaudžiavimas jais;
- paviršutiniškas ir klaidingas daugelio kriterijų taikymas;
- išskirtinių programų gabiems vaikams ugdyti sudarymas (pg. Hallahan ir Kaufman, 2003).

Daug diskusijų nustatant gabumus, pasak D. P. Hallahano ir J. M. Kauffmano (2003), kelia šie vis dar iki galo neatsakyti klausimai:

- Kuo gabūs vaikai pranašesni už kitus?
- Ar savo bendraamžius jie pranoksta bendruoju intelektu, išvalgumu, kūrybingumu, ypatingu talentu, ar tam tikrų dalykų rezultatais, ar didesnę vertę turinčiais darbais, o galbūt pranašumą lemia keletas tarpusavyje susijusių šių veiksnių?
- Kurie gabumai patys svarbiausi?
- Kaip išmatuoti gabumus? Kurie įvertinimo būdai yra validūs ir patikimi? Kaip įvertinti, kurie vaikai turi galimybių būti laikomi gabiais?
- Kiek pranašesnis už kitus turi būti vaikas, kad laikytume jį gabiu?

Kaip matome, atpažinti gabius vaikus nėra lengva užduotis. Remdamiesi J. Feldhuseno ir F. A. Jarvan (2000), S. L. Hunsakerio ir C. M. Callahano (1995) pateiktomis rekomendacijomis ir apibendrinami, galime teigti šiuos esminius dalykus:

- *Gabumų nustatymo procesas turi būti grindžiamas geriausiaisiais šiuolaikiniais gabumų modeliais ir teorijomis, naujausia gabumų samprata.*
- *Gabumų nustatymo metodai turi atitikti programos ir įvertinimo tikslus.*
- *Vertinant naudojami testai, klausimynai, įvertinimo skalės turi būti standartizuoti.*
- *Nustatant gabumus taikomas formalusis ir neformalusis vertinimas, renkama informacija iš įvairiausių šaltinių.*
- *Būtina vertinti pagal daugelį kriterijų (daugialypis matavimas).*
- *Nerekomenduojama taikyti tik vieno metodo – teisingiausi sprendimai daromi lyginant keliais vertinimo metodais gautus rezultatus.*
- *Kiekvienas vaikas turi būti vertinamas kaip individas, pripažįstant vieno rodiklio, vieno atlikto matavimo ar tam tikrų testų rodiklių derinių ribotumą.*

- *Gabumai nustatomi ir vaiko ugdymo vieta parenkama atsižvelgiant į individualius jo poreikius ir gebėjimus, o ne į skaičių vaikų, kuriems galima teikti specialiojo ugdymo paslaugas.*
- *Svarbiausia – gabumų nustatymo rezultatas turi būti ne vaikų atskyrimas, pavadinant „gabiais“, tarsi prilypdant etiketę, bet jų ugdymo poreikių nustatymas ir sąlygų jiems tenkinti sudarymas.*

3. PAŽINTINĖS IR SOCIALINĖS GABIŲ VAIKŲ RAIDOS YPATUMAI

Gabių vaikų tyrimai atliekami jau antrą šimtmetį. Kokiomis savybėmis pasižymi gabūs vaikai, kuo jų raida skiriasi nuo vidutinių gabumų jų bendraamžių raidos, geriausiai atskleidžia tęstinių tyrimų rezultatai. Vis dėlto šie klausimai iki pat šiol dar nėra visiškai aiškūs.

Remdamiesi L. J. Coleman ir T. L. Cross (2000) plačiau apžvelgsime du labiausiai paplitusius požiūrius į gabių vaikų raidą ir jos ypatumus.

Pirmasis požiūris: gabių vaikų raida yra universali, t. y. tokia pati kaip ir visų kitų vaikų, o skiriasi nuo vidutinių gabumų jų bendraamžių tik tiek, kiek skiriasi individuali kiekvieno vaiko raida. Pagrindinės vaiko raidos teorijos, tokios kaip J. Piaget, E. Ericson, A. Maslow ir L. Kohlberg teorijos, kuriose nagrinėjama pažintinė, tapatybės, asmenybės ir dorovinė raida, tinkamos aiškinti ir gabių vaikų raidą, nes atitinka universalios raidos požiūrį.

Taigi, pagal šį požiūrį, gabiems vaikams paprastai būdingi tie patys pažintinės ir dorovinės raidos etapai kaip ir visiems kitiems vaikams, tik gabūs vaikai dėl savo gabumų pasiekia juos greičiau ir anksčiau nei vidutinių gebėjimų jų bendraamžiai (Karnes ir Brown, 1981; Tan-Willman ir Gutteridge, 1981; pg. Pagnin ir Andreani, 2000).

Antrasis požiūris: gabių vaikų raida universali, tačiau turi tam tikrų specifinių bruožų. Teigiama, kad nors raidos etapai yra tokie patys kaip ir visų vaikų, specifinės gabiems vaikams būdingos ypatybės – aukšti intelektualiai gebėjimai, įvairių raidos aspektų asinchroniškumas ir didesnis jaudrumas (angl. *overexcitability*) arba didesnis gebėjimas reaguoti į įvairius stimulus – turi įtakos tiek kitokiai nei visų kitų vaikų raidai (Dabrowski, 1972; Piechowski, 1991; pg. Coleman ir Cross, 2000). Taigi gabių vaikų raida specifinių ypatumų turi daugiau nei nepasižymintųjų gabumais jų bendraamžių (Silverman, Morelock, 1996; pg. Coleman ir Cross, 2000).

Toliau plačiau apžvelgsime pagrindinius gabių vaikų raidos ypatumus – pažintinės raidos spartumą, atskirų jos aspektų asinchroniškumą, – taip pat kai kuriuos specifinius gabiems vaikams dažnai būdingus bruožus – didesnę jaudrumą, polinkį į perfekcionizmą, – turinčius įtakos jų raidai.

3.1. SPARTI PAŽINTINĖ GABIŲ VAIKŲ RAIDA

Sparti pažintinė gabių vaikų raida – vienas iš pagrindinių gabumų požymių, minimų daugelio autorių ir tyrėjų darbuose. Nesvarbu, ar vaikai gabūs mokslo, ar meno srityje, jiems neretai būdinga tai, kad:

- pažintinė jų raida yra spartesnė nei vidutinių gabumų jų bendraamžių;
- jie mokosi ir išmoksta greičiau ir geriau, jiems reikalinga minimali suaugusiųjų pagalba (Milbrath, 1998; pg. Winner ir Martino, 2000).

Sparčią pažintinę gabių vaikų raidą pabrėžia daugelis tyrinėtojų. Stambioji ir smulkioji motorika bei kalba – tai sritys, kuriose spartus gabių vaikų vystymasis išryškėja labiausiai. Spartesnė motorikos raida įgalina vaiką geriau pažinti aplinkinį pasaulį – jis gali vaikščioti, judėti, tyrinėti. Spartesnė kalbos raida leidžia vaikui geriau išreikšti savo mintis, gauti informacijos ir žinių klausinėjant, bendrauti su kitais šeimos nariais, o jo bendraamžiai tuo metu dar tik pradeda tarti pirmuosius žodžius. Taigi spartesnė motorikos ir kalbos raida didina vaiko galimybes gauti informacijos iš aplinkos ir turi įtakos spartesnei pažintinei jo raidai. Vystantis kalbai ne tik greičiau plečiasi žodynas ir žinios, bet ir gerėja suvokimas bei gebėjimas abstrakčiai mąstyti (Gross, 2000).

Jau patys pirmieji L. Termano (1925) tyrimai (nors ir kritikuojami už tam tikrus trūkumus) atskleidė, kad gabūs vaikai pradeda vaikščioti 1 mėn. anksčiau, o kalbėti – 3,5 mėn. anksčiau nei ne tokie gabūs vaikai. Apie 50 proc. jo tirtų gabių vaikų pradėjo skaityti dar prieš pradėdami lankyti mokyklą (pg. Mönks, 2000). L. Termano (1925), L. Hollingworth (1926; 1942), M. Gross (1993), L. Silverman (2007) tyrimai parodė, kad gabumų požymiai išryškėja jau sulaukus pirmojo gimtadienio ir labiausiai gabūs vaikai išsiskiria spartesne kalbos raida. Daugelio tyrimų duomenimis, gabių vaikų kalbos raida spartesnė 30 proc. nei vaikų, pasižymintųjų vidutiniu intelektu (Gross, 1999). Tai, kad intelektualiai gabus vaikas labai anksti pradeda kalbėti, pasižymi turtingu žodynu, sklandžiai reiškia savo mintis, žino įvairių žodžių reikšmes, pažymi ir Lietuvos tyrėjai (Švytė, 2003; Ašmontaitė, 2005).

Kad galėtume pastebėti spartesnę fizinę ir pažintinę raidą, turime gerai išmanyti pagrindinius fizinės, pažintinės ir socialinės vaiko raidos ypatumus. 2 priede pateikiame M. Gross (1999) nurodomus vidutinės ir spartesnės raidos požymius, būdingus įvairių

kultūrų ir kalbų gebiems vaikams, pagal kuriuos lengviau atpažinti gabius vaikus tiek tėvams, tiek ikimokyklinio ugdymo specialistams.

Ankstyvas skaitymo įgūdžių įgijimas. Kaip vienas iš dažnesnių spartesnės pažintinės gebių vaikų raidos požymių minimas ir ankstyvas skaitymo įgūdžių įgijimas. Tyrimai rodo, kad kai kurie vaikai gali išmokti skaityti būdami 3–4 metų. Daugiau nei 90 proc. vaikų, kurių intelektinių gebėjimų lygis (toliau IQ) intelekto testais buvo įvertintas daugiau nei 160 balų, skaitė dar neturėdami 5 m. L. Hollingworth (1985) pažymi, kad 80 proc. jos tirtų itin gebių vaikų, kurių IQ buvo didesnis nei 180 balų, jau skaitė sulaukę 4 metų (pg. Gross, 2000). Taip pat ir itin gebių asmenų biografijos rodo, kad jie pradėjo skaityti labai anksti.

Dažniausiai skaityti gabūs vaikai pradeda patys, niekieno nemokomi, kita vertus, ar jie išmoksta skaityti patys, ar su šeimos narių pagalba, jiems tai pavyksta labai greitai ir lengvai. Daugelio tėvų ir mokytojų žodžiais tariant, šie vaikai tiesiog „ryte ryja“ knygas. Gabūs vaikai paprastai renkasi knygas, iš kurių galima daug sužinoti – atlasus, enciklopedijas, mokslines knygas noriau nei fantastinę literatūrą, pasakas ir pan. Tai, ką skaito 11–12 m. vaikai, gabūs vaikai skaito sulaukę 8–9 m. (Burks ir kt., 1955; Feldman, 1986; pg. Gross, 2000).

Nereikėtų pamiršti, kad ankstyvas akademinis įgūdžių įgijimas nebūtinai susijęs su intelektinių gebėjimų lygiu. Kai kurie ikimokyklinukai, kurių IQ didesnis nei 160 balų, dar neskaityo, o kiti, kurių IQ yra 116 balų, gali pradėti skaityti jau sulaukę 3 metų (Sattler, 2006). Nors skaitymas yra vienas iš gabumų požymių, tačiau gabaus vaiko raida yra labai individuali: nors ir pasižymėdamas spartesne pažintine raida, jis gali niekuo neišsiskirti iš savo bendraamžių fizine ar socialine raida ar net tam tikrais atvejais kai kuriais raidos aspektais ir atsilikti.

3.2. ATSKIRŲ RAIDOS ASPEKTŲ ASINCHRONIŠKUMAS

Vaiko raida yra daugialypė: fizinė, pažintinė, socialinė-emocinė, todėl svarbu įvertinti visų šių raidos aspektų ryšius ir asinchroniškumą (Delisle, 1992; pg. Silverman, 1993). Itin ryškus vaikų, kurių intelektinių gebėjimų lygis aukštas, įvairių raidos aspektų asinchroniškumas. Paprastai intelektualiai gebių vaikų pažintinė raida spartesnė nei fizinė ar socialinė raida, be to, kuo pažintinė raida spartesnė, kuo didesni intelektiniai gebėjimai, tuo didesnis įvairių raidos aspektų asinchroniškumas. Kai kurie autoriai netgi siūlo raidos

asinchroniškumą laikyti skiriamuoju gabumų požymiu (Moreloc, 1999; pg. Singer, 2000). Webb (1994) kaip pavyzdį nurodo raidos asinchroniškumo variantą, kada bendrame pažintinės raidos kontekste atsilieka motorinių (dažniausiai smulkiosios motorikos) įgūdžių formavimasis (tai ikimokykliniame amžiuje atsitinka gana dažnai). Vaikas gali įsivaizduoti tai, ką nori padaryti, sukurti ar nupiešti, tačiau turimi smulkiosios motorikos įgūdžiai neleidžia jam to įgyvendinti ir dėl to jis gali patirti frustraciją ir neigiamų emocijų. Pasak L. K. Silverman (1993), dėl tokio neatitikimo gali kilti sunkumų daugelyje sričių – bendraujant su bendraamžiais, mokantis pagal netinkamą programą ir pan. Kalbėdama apie tokius gebių vaikų sunkumus L. S. Hollingworth (1942) sako: „Įsivaizduokite suaugusiojo protą ir vaiko kūną bei emocijas, tada geriau suprasite gabaus vaiko padėtį“ (cit. pg. Gross, 2000, p. 183). Kaip matome, šis gebių vaikų raidos ypatumas gali kelti vidinę įtampą ir turėti įtakos emocinei gebių vaikų savijautai, lemti socialinius emocinius sunkumus įvairiose jų gyvenimo srityse.

Vis dėlto gabaus vaiko raida visada yra individuali. Nors gabūs vaikai dažnai pasižymi spartesne pažintine raida, nebūtinai socialinė emocinė jų raida turi atsilikti. Nuomonė, kad gebių vaikų socialinė raida dažnai yra lėtesnė ar net atsiliekanti, tyrėjų vis dažniau paneigiama. Pasak G. Neiharto (1999), gebių vaikų socialinė raida (socialinių problemų sprendimo gebėjimai, socialinis supratingumas, socialiniai įgūdžiai) gali būti netgi spartesnė nei jų bendraamžių. Taigi, kaip ir visi kiti raidos aspektai, socialinė raida gali neatsilikti nuo pažintinės raidos ir yra labiau susijusi su protiniu nei chronologiniu vaikų amžiumi.

3.3. KAI KURIE SPECIFINIAI GABIŲ VAIKŲ BRUOŽAI

Dažniausiai tyrėjų minimas specifinis gebių vaikų bruožas yra didesnis jaudrumas. Jis gali reikštis vienoje ar keletose sričių – intelektinėje, psichomotorinėje, jausminėje, vaizduotės ir emocinėje (Dabrowski, 1980; pg. Sword, 2003).

- Didesnis jaudrumas *intelektinėje srityje* pasireiškia šiais požymiais: gabūs vaikai yra labai smalsūs, dažnai domisi įvairiais dalykais, yra pastabūs, jiems būdingas greitas informacijos apdorojimas, jie lengvai ir greitai išmoksta.
- *Psichomotorinis* gebių vaikų *jaudrumas* pasireiškia aukštu energijos lygiu, todėl tokie vaikai dažnai būna judrūs, mėgsta užsiimti keliomis veiklomis vienu metu.

- Gabiems vaikams būdinga turtingesnė *jausminė patirtis*, t. y. gabūs vaikai yra jautrūs grožiui, estetinėms daiktų savybėms.
- K. Dabrowski minimas *vaizduotės srities* jaudrumas literatūroje apie gabius vaikus vadinamas kūrybingumu. Jis pasireiškia gebėjimu nestandartiškai atlikti vieną ar kitą darbą, lakia vaizduote, gebėjimu fantazuoti, rasti daug įvairių vienos problemos sprendimo būdų.
- Didesnis *emocinis jaudrumas* pasireiškia didesniu jautrumu, labai intensyviomis emocijomis ir greita emocijų kaita.

Ne visiems gabiems vaikams būdingas visų rūšių jaudrumas, bet dažnai gabūs vaikai pasižymi didesniu emociniu ir intelektiniu jaudrumu. Taigi mokytojams, tėvams ir gabius vaikus konsultuojantiems psichologams reikia turėti galvoje, kad didesnis emocinis jaudrumas gali reikšti ne elgesio ar emocinius sunkumus, o tiesiog gabaus vaiko asmenybės savybę (Mendaglio, 1995; pg. Coleman ir Cross, 2003).

Kitas dažnas specifinis gabių vaikų bruožas yra *polinkis į perfekcionizmą*. Tyrimų duomenys rodo, kad noras siekti veiklos tobulumo yra nuolatinė gabios asmenybės varomoji jėga. Dažnai su polinkiu į perfekcionizmą siejamas ir pernelyg didelis gabių vaikų savikritiškumas (Anderholt-Elliot, 1987; Powl ir Haden, 1994; Whitmore, 1980; pg. Webb, 1994). Nustatyta, kad 15–20 proc. asmenų, pasižyminčių aukštais intelektualiais gebėjimais, yra linę į perfekcionizmą ir akademinę karjerą net ir vyresniame amžiuje (Webb, 1994). Taigi gabūs vaikai siekia tobulumo juos dominančioje veikloje, stengiasi užduotis atlikti kuo geriau, pyksta ir jaučiasi blogai, kai jiems nepasiseka pasiekti savo tikslą. Neretai jie lygina savo darbus su suaugusiųjų darbais ir patiria dėl to sunkių išgyvenimų. Jiems gali būti būdinga atidėlioti arba atsisakyti ką nors daryti, jei to nepavyksta atlikti labai gerai iš pirmo karto. Kai kada jie linę iš viso nepradėti kokios nors veiklos, jei nėra tikri, kad atliks tą veiklą labai gerai. Nemažai gabių vaikų sunkumų, tokių kaip stresas, neužbaigti projektai, nenoras rizikuoti, siejama su perfekcionizmu (Baker, 1996; Robinson, Noble, 1991; Gust-Bray ir kt., 1999; pg. Coleman ir Cross, 2000). Gabiųjų polinkis viską atlikti tobulai kitiems gali būti nesuprantamas ir gali daryti įtaką gabių vaikų bendravimui su savo bendraamžiais ar suaugusiais žmonėmis.

3.4. SOCIALINĖS GABIŲ VAIKŲ RAIDOS YPATUMAI

Toliau aptarsime pagrindinius gabių vaikų socialinės raidos ypatumus, kuriais galima paaiškinti daugelį gabių vaikų socialinės adaptacijos, bendravimo ir savęs vertinimo ypatumų.

Apskritai kalbėdami apie gabių vaikų socialinę raidą turėtume remtis A. Maslow poreikių hierarchijos teorija ir tuo faktu, kad gabiems vaikams būdingi tie patys poreikiai kaip ir jų bendraamžiams. Tačiau vieni iš svarbiausių būtent gabių vaikų poreikių, glaudžiai susijusių su mokymusi – tai poreikis būti pripažintam, priklausyti bendraamžių grupei ir pasiekimų pripažinimo poreikis (Coleman ir Cross, 2000). Kaip teigia L. Silverman (1994), teigiamai socialinei gabių vaikų raidai didžiausią įtaką turi:

- *tinkama ir palaikanti namų ir socialinė aplinka;*
- *galimybė bendrauti su kitais gabiais vaikais – ypač ankstyvaisiais metais, kai formuojasi savęs suvokimas;*
- *galimybė palaikyti socialinius santykius su bendraamžiais paauglystės laikotarpiu ir galimybė bendrauti ir mokytis su panašių gebėjimų ir interesų vaikais.*

Pasak autorės, jei gabus vaikas realizuoja savo gabumus, yra tinkamai ugdomas, didesnių socialinių emocijų sunkumų neturėtų kilti. Dauguma gabių vaikų yra sąžiningi ir pasitikintys savimi, pasižymintys aukšta socialine kompetencija, teigiamai save vertinantys (Robinson ir Noble, 1993; pg. Webb, 1999).

Nors daugelis gabių vaikų socialinių poreikių yra tokie patys kaip ir jų bendraamžių ir greičiausiai gabūs vaikai susiduria su tomis pačiomis problemomis kaip ir visi kiti vaikai (šeimos skurdas, netinkama priežiūra ar tėvų alkoholizmas), tačiau pažymima, kad jie gali turėti ir specifinių poreikių ar susidurti su kai kuriais sunkumais dažniau nei bendraamžiai (Webb ir Kleine, 1993; pg. Webb, 1999). Didžiausią įtaką gerai psichologinei gabaus vaiko savijautai turi mūsų jau aptartos ypatybės: didesnis jaudrumas, raidos asinchroniškumas, polinkis į perfekcionizmą.

M. Neihart (1999) nurodo du šiuo metu vyraujančius vienas kitam priešingus požiūrius į psichologinę gabių vaikų savijautą:

1. Gabūs vaikai geriau prisitaikę nei vidutinių gabumų jų bendraamžiai. Taigi gabumai padeda gabiems vaikams geriau socialiai prisitaikyti, didina psichologinį jų

atsparumą. Gabūs ikimokyklinio amžiaus vaikai lenkia savo bendraamžius ne tik intelektu, bet ir adaptyviu elgesiu bei gebėjimu vadovauti. Gabūs vaikai geriau supranta save ir kitus dėl gerų pažintinių gebėjimų, geriau numato elgesio pasekmes, todėl geriau nei bendraamžiai įveikia stresą, konfliktus.

2. Gabumai didina vaiko pažeidžiamumą. Gabūs vaikai dėl didesnių pažintinių galių yra jautresni tarpasmeniniams konfliktams. Gabiems vaikams gresia didesnė rizika patirti emocinių ir socialinių sunkumų, ypač paauglystėje.

Toliau plačiau apžvelgsime gebių vaikų santykių su bendraamžiais ir suaugusiais žmonėmis ir socialinės adaptacijos ypatumus.

Santykiai su bendraamžiais. Didžiausią įtaką gebių vaikų savojo „aš“ sampratai turintis socialinės raidos ypatumas – galimybė bendrauti su panašių gebėjimų ir interesų vaikais. Jei vaikas turi galimybę bendrauti su panašiais į save, jis nemato savęs kaip „kitokio“ ar „keisto“. Toks bendravimas apsaugo jį ir nuo kitų vaikų atstūmimo, ir tai yra svarbiausias veiksnys formuojantis socialiniams įgūdžiams ir teigiamam savęs vertinimui (Roedell, 1985; pg. Silverman, 1994).

Vienas iš dažniausiai nurodomų gebių vaikų socialinių santykių ypatumų yra jų polinkis bendrauti su vyresniais vaikais ar suaugusiais žmonėmis. Pažintinė ir dorovinė gebių vaikų raida yra spartesnė, jie anksčiau nei bendraamžiai pradeda labiau domėtis kokia nors veikla, skiriasi ir gebių vaikų bei jų bendraamžių interesai. Dėl šios priežasties gabūs vaikai labiau linkę bendrauti su vyresniais vaikais arba suaugusiais ir mokytis su panašių gebėjimų vaikais.

Labai aktuali problema yra gabumų slėpimas, ypač būdingas mergaitėms. Gabūs vaikai kartais stengiasi slėpti savo gebėjimus ir taip laimėti kitų pritarimą ar populiarumą. Bendraamžiai, ypač paaugliai, dažnai priešiška žiūri į gabesnius bendraklasius, pirmiausia mergaites (Casserley, 1971; pg. Webb, 2003). Todėl gabios mergaitės, siekdamos gerų socialinių santykių, labiau nei berniukai linkusios prisitaikyti prie grupės elgesio. Tai turi neigiamos įtakos gabumų raidai ir mokymosi rezultatams (Bell, 1989; Kerr, 1991; Reis ir Callahan, 1989 ir kt.; Silverman, 1994; pg. Kerr, 2000). Tuo tarpu gebių berniukų draugystės siekiama dažniau, jie populiarnesni tarp bendraamžių ir neretai tampa grupės lyderiais (Kerr, 1985; pg. Silverman, 2007). Gabios mergaitės pasižymi žemesniu savęs vertinimu ir pasiekimais, yra

labiau depresiškos, jaučia daugiau psichosomatinių simptomų (Locksley ir Douvan, 1980) ir jų savęs vertinimas dažnai žemėja, prastėjant pažymiams, priešingai nei gebių berniukų atveju (pg. Silverman, 1994).

Bendravimas su suaugusiais žmonėmis. Gabiems vaikams reikalinga ne tik bendraamžių draugija, bet ir bendravimas su suaugusiais. Jie paprastai mėgsta vyresnių žmonių draugiją. Tačiau vyresni vaikai ir suaugusieji kartais gali atstumti gabius vaikus, jei vertina juos ne pagal asmenines savybes, o pagal amžių.

Gabaus vaiko bendravimas su mokytojais taip pat gali turėti savų ypatumų. Mokytojai neretai neigiamai žiūri į gabius vaikus, kurie linkę užsiimti pašaliniais dalykais, kalba pamokų metu, trukdo klases draugams, triukšmauja, trukdo nusistovėjusiai klases tvarkai. Gabūs vaikai dažnai yra linkę labiau įsigilinti į juos dominančią veiklą, todėl gali nepaklusti mokytojo reikalavimui pereiti prie kitos veiklos ar užduoties, dažnai tokį veiklos pakeitimą supranta kaip bereikalingą laiko švaistymą ar blaškymą (Betts ir Neihart, 1988).

Gabių vaikų savęs vertinimas. Gabūs vaikai tarsi kempinės, kurios „sugeria“ viską, kas yra jų pasaulyje – kalbą, žinias, požiūrius, vertybes ir požiūrį į save. Jei vaikai vertinami tėvų, jie ir patys vertins save ir jausis saugūs. Socialinė vaiko raida priklauso nuo jo savęs supratimo, savęs pažinimo, kitų žmonių supratimo, pažinimo ir įvertinimo, jų skirtingumo suvokimo ir šių gebėjimų raidos (Silverman, 1994). Literatūroje galime rasti aprašyta nemažai tyrimų, kokią įtaką gabumai turi savojo „aš“ sampratai. Tyrimai rodo, kad gabūs vaikai dažnai pasižymi aukštesne savigarba nei vidutinių gabumų jų bendraamžiai: tai, jog jie pripažįstami gabiais, turi įtakos jų savęs vertinimui (Hoge ir Renzulli, 1991). Šiuolaikiniai savojo „aš“ sampratos arba „aš“ vaizdo tyrimai rodo, kad tai įvairialypis darinys, ir vis dažniau „aš“ vaizdas siejamas su atitinkamomis veiklos sritimis. Viena iš pagrindinių gebių vaikų „aš“ vaizdo dalių yra „akademiniškas“ vaizdas. Tyrimai rodo, kad gabūs vaikai, kurie dalyvauja specialioje gebių vaikų programose, paprastai teigiamiau vertina save nei nedalyvaujantys jose gabūs vaikai (Coleman ir Fults, 1982; Feldhusen ir kt., 1990; Karnes ir Wherry, 1981; Maddux ir kt., 1982; pg. Silverman, 1994). Tačiau gabaus vaiko savęs vertinimas priklauso ir nuo vaiko aplinkos. Jei ji yra konkuruojanti, tai gali nulemti didesnę nepasitikėjimą savimi, kuris formuoja neigiamą „aš“ vaizdą, tuo tarpu kitoje aplinkoje tai gali ir nepasireikšti. Šiuo metu 26 Europos šalys dalyvauja tarpkultūriniame tyrime, kuriuo vertinama mokymosi aplinkos, t. y. mokymosi gebių vaikų mokyklose ar specialiose gebių vaikų klasėse, įtaka vaiko savigarbai ir

akademiniam savęs vertinimui. Atrodytų, kad mokymasis gabių vaikų mokyklose ar klasėse turėtų teigiamai veikti vaiko savęs vertinimą, tačiau tyrimai rodo, kad yra priešingai – gabūs vaikai pasižymi aukštesniu savęs vertinimu paprastose klasėse ir žemesniu savęs vertinimu specialiose gabių vaikų klasėse. Tai vadinama „didelės žuvelės mažame tvenkinyje“ efektu. Tokie gabių vaikų savijautos ir akademinio „aš“ vaizdo tyrimai gali turėti didelės reikšmės įvertinant jų socialinės adaptacijos ypatumus, parenkant gabiams vaikams jų poreikius atitinkančią ugdymo ir socialinę aplinką (Marsch ir Hau, 2003).

Kaip matome, socialinė gabių vaikų adaptacija gali būti tikrai įvairi. Pagrindiniai ypatumai, galintys lemti gabaus vaiko adaptacijos nesėkmes, – socialinės kompetencijos stygius, socialinės aplinkos priešiškus, sunkumai mokykloje, didesnis jaudrumas. Adaptacijos nesėkmės gali būti socialinės izoliacijos, nepakankamo gabumų realizavimo priežastis. Gabių vaikų socialiniai įgūdžiai, socialinės jų adaptacijos ypatumai priklauso ir nuo daugelio kitų veiksnių – gabumų ir talento srities, gabumų lygio ir jų suvokimo, kitų asmeninių savybių (Neihart, 1999).

Aptarėme pagrindinius pažintinės ir socialinės gabių vaikų raidos ypatumus. Aiškinamiesi gabaus vaiko raidą, matome ir bendrus visiems vaikams ypatumus, ir specifinius raidos bruožus, būdingus būtent gabiams vaikams. Tačiau kiekvieno gabaus vaiko raida yra labai individuali. Kaip pažymi H. B. Robinson (1981), „individualūs gabaus vaiko raidos skirtumai yra greičiau taisyklė nei išimtis“ (cit. pg. Sattler, 2006, p. 452).

Apibendrinami galime teigti, kad:

- *Gabiams vaikams būdingi tie patys pažintinės raidos etapai kaip ir visiems kitiems vaikams, tik gabūs vaikai pasiekia juos anksčiau nei vidutinių gebėjimų jų bendramžiai.*
- *Sparti gabių vaikų pažintinė raida – vienas iš pagrindinių gabumų požymių, minimų daugelio tyrėjų darbuose.*
- *Stambioji bei smulkioji motorika ir kalba – sritys, kuriose spartus gabių vaikų vystymasis išryškėja labiausiai.*

- *Nors raidos etapai yra tokie patys kaip ir visų vaikų, specifinės gabiams vaikams būdingos ypatybės – aukšti intelektualiniai gebėjimai, didesnis jaudrumas – turi įtakos tiek kitokiam nei visų kitų vaikų raidos pobūdžiui.*
- *Vertinant kiekvieno vaiko raidą visada pravartu įvertinti visus jos aspektus – fizinį, pažintinį ir socialinį – ir jų asinchroniškumą, ypač parenkant gabių vaikų ugdymo galimybes, tokias kaip paankstintas mokymas, „klasių persokimas“ ar pan.*

4. GABUMŲ POŽYMIAI IR ATPAŽINIMAS

4.1. BENDRIEJI ĮVAIRIŲ SRIČIŲ GABUMŲ POŽYMIAI

Požymiai, kurie turėtų būti būdingi gabiam vaikui ar suaugusiam žmogui, visada apibrėžiami remiantis tam tikra gabumų samprata. Įvairių autorių pateikiami gabių vaikų savybių sąrašai gali skirtis, tačiau nurodomi ir patys bendriausi gabumų požymiai, būdingi įvairaus amžiaus ir įvairių gebėjimų žmonėms. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad tokios savybės nėra būdingos išimtinai tik gabiems vaikams. Jomis gali pasižymėti ir kiti vaikai, bet gabus vaikas tokių bruožų turės daugiau. Vis dėlto ir gabieji paprastai nepasižymi absoliučiai visomis dažniausiai minimomis gabių vaikų savybėmis. Visada verta prisiminti, kad gabūs vaikai nėra vienalytė grupė, kad yra individualių skirtumų, be to, įvairios savybės gali pasireikšti skirtingame amžiuje – vienos anksčiau, kitos vėliau arba iš viso nepasireikšti.

Bendrieji intelektualiniai gebėjimai

Tėvai ir mokytojai intelektualiai gabius vaikus atpažįsta pagal turtingą žodyną, gerą atmintį, abstrakčių žodžių vartojimą ir abstraktų mąstymą. Tokie vaikai dažniausiai pasižymi:

- sparčia pažintine raida;
- ankstyvais skaitymo įgūdžiais (sulaukus 4–5 m.);
- gera atmintimi, plačiomis bendrosiomis žiniomis;
- turtingu žodynu;
- plačiais interesais, domėjimusi mokslu, literatūra ar menu;
- smalsumu, imlumu naujai informacijai;
- šie vaikai greitai ir lengvai supranta ir įsimena informaciją;
- mokosi ir išmoksta lengvai ir greitai;

- greitai suvokia abstrakčias sąvokas, simbolius, idėjas;
- pasižymi pastabumu, greitai pastebi ir supranta ryšius;
- lengvai ir greitai sprendžia sudėtingas problemas (Terman ir Oden, 1947; Tannenbaum, 1983; 1986; Davis ir Rimm, 1994; Gross, 1993; Coleman ir Cross, 2001; Schneider, 2001; Clark, 2002; Renzulli ir kt., 2002; Hallahan ir Kauffman, 2003; Silverman, 1997–2004; pg.: Duke universiteto talentų paieškos programa, 2007).

Specialieji akademinės (mokomųjų dalykų) ar meno srities gebėjimai

Vaikai, kurie pasižymi kurios nors akademinės ar meno srities gebėjimais:

- nuodugniai domisi tam tikro mokomojo dalyko ar meno sritimi;
- puikiai įsimena tos srities informaciją, greitai įgyja, tobulina ir plečia tos srities žinias;
- siekia pagalbos, kai nori praplėsti tos srities žinias;
- įgytas žinias pritaiko praktikoje;
- turi vidinę mokymosi motyvaciją, mėgsta ir renkasi pamokas, mokomuosius dalykus, susijusius su jų interesų sritimi;
- dažnai renkasi tos srities veiklą laisvalaikiu, studijuoja, praktikuojasi savo noru, niekieno neverčiami, stengiasi pagerinti turimus įgūdžius (Hollingworth, 1942; Terman ir Oden, 1947; Feldhusen, 1986; Rogers, 1986; Gottfried ir kt., 1994; Hildreth, 1966; Robinson ir kt., 1979; Clark, 2002; Renzulli ir kt., 2002; Westberg, 2002; Silverman, 1997–2004; pg.: Duke universiteto talentų paieškos programa, 2007).

Kūrybingumas

Vienas iš dažniausiai nurodomų gabumų požymių yra kūrybingumas. Daugelio autorių nuomone, pasižymintys kūrybingumu vaikai:

- yra pastabūs;

- lengvai kuria ir pateikia naujas idėjas;
- mąsto lanksčiai;
- jų mintys ir sprendimai neįprasti, unikalūs, originalūs;
- naudojami įvairiomis problemų sprendimo strategijomis;
- turi lakią vaizduotę, daug fantazuoja;
- jiems paprastai patinka naujos ir sudėtingos situacijos;
- toleruoja dviprasmybes, nežinojimą;
- yra intelektualiai žaismingi;
- yra emociškai jautrūs, intuityvūs, empatiški (Lovecky, 1993; Rogers, 1986; Piechowski ir Colangelo, 1984; Sternberg, 1988; Kanevsky, 1997; Nielsen ir Rogers, 1994; Coleman ir Cross, 2001; Gardner, 1983; Gilsima, 1996; Perkins, 1981; Piirto, 1999; Renzulli, 2002; Clark, 2002; Tannenbaum, 1983; Torrance, 1974; Silverman, 1997–2004; pg.: Duke universiteto talentų paieškos programa, 2007).

Gebėjimas vadovauti

Vienas iš pagrindinių psichosocialinių gebėjimų – tai vaikų gebėjimas vadovauti. Dažniausiai nurodomi požymiai, kuriais pasižymi turintys tokį gebėjimą vaikai:

- pasitikėjimas savimi tiek bendraujant su bendraamžiais, tiek su suaugusiais žmonėmis;
- šie vaikai organizuoja, planuoja veiklą;
- greitai ir gerai orientuojasi situacijoje;
- gali koordinuoti grupės darbą;
- lengvai bendrauja, pasižymi gerais socialiniais įgūdžiais;
- yra atsakingi;
- aiškiai ir efektyviai duoda nurodymus kitiems;
- yra empatiški, paremiantys kitus (Hollingworth, 1940; Clark ir Zimmerman, 1984; Gilliam, 1996; Piirto, 1999; Khatena, 1992; Seashore ir kt., 1960; Renzulli ir kt., 2002; Meckstroth, 1991; Whitmore, 1979; Adderholdt-Elliott, 1987; Gallagher,

1990; Kerr, 1991; Robinson ir Noble, 1991; Whitmore, 1980; Silverman, 1997–2000); pg.: Duke universiteto talentų paieškos programa, 2007).

Psichomotoriniai gebėjimai

Kai kuriuose gabių vaikų apibrėžimuose minimi ir psichomotoriniai gebėjimai. Dažniausiai sporto srityje gabūs vaikai:

- išsiskiria energingumu, aktyvumu, judrumu;
- linkę ir mėgsta užsiimti fizine ir sportine veikla, treniruojami savo noru, niekieno neverčiami;
- yra atletiški, gerai valdo kūną, pasižymi gera judesių koordinacija (Clark, 2002; Feldhusen, 1986; Whitmore, 1980; pg.: Duke universiteto talentų paieškos programa, 2007).

Toliau plačiau aptarsime įvairius gabumų požymius ir tai, kaip jie pasireiškia įvairiais amžiaus tarpsniais ir įvairiose srityse.

4.2. GABŪS IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKAI

Gabumų atpažinimas kūdikystėje

Iki šiol daug diskutuojama apie tai, ar galima kalbėti apie gabumus jau kūdikystėje ar ankstyvojoje vaikystėje. Gabumų atpažinimas šiais amžiaus tarpsniais kelia bene daugiausiai diskusijų ir abejonių. Informacija apie gabiuosius ir jų raidą kūdikystėje renkama iš tėvų pasakojimų, o moksliniai duomenys – iš ilgai trunkančių, tačiau informatyviausių tėstinių gabių vaikų tyrimų, kai gabūs asmenys yra tiriami ir stebimi nuo kūdikystės iki suaugant.

Jau minėjome, kad vienas iš gabių vaikų ir kūdikių požymių gali būti kūdikių *judrumas*,

aktyvumas, naujų stimulų poreikis. „Borstein ir Singman (1986) nustatė, kad laikas, kurį 6 mėn. kūdikis susitelkęs žiūri į kokį nors objektą, gali būti susijęs su IQ lygiu. Rose, Wallace (1985), Fagan ir McGrath (1981) nustatė ryšį tarp protinių gebėjimų ir pirmenybės naujiems stimulams teikimo. Tikėtina, kad kūdikių aktyvumas, naujų stimulų poreikis gali būti susijęs su informacijos apdorojimo greitumu ir ši pažintinė ypatybė yra būdinga gabiems vaikams“ (cit. pg. Hettinger ir Carr, 2003).

Neretai gabumai siejami ir su miego ypatumais. Daugelio gabių vaikų tėvai teigia, kad gabūs jų vaikai kūdikystėje miegodavo mažiau nei kiti vaikai, gana anksti atsisakė dienos miego. O ir kiek paaugę jie pasižymėjo menku miego poreikiu. Daugelyje gabių vaikų atpažinimo klausimynų galima rasti klausimų apie miego ypatumus, o literatūroje – teiginių, kad gabūs vaikai miega mažiau nei kiti vaikai ir gali turėti miego sutrikimų (Freeman, 1979; Louis ir Lewis, 1992). Tačiau daugelis tyrėjų (Freeman, 1979; Despart, 1949; Wolke, 1993; Busby ir Pivik, 1983; Grubar, 1985) nepatvirtina ryšio tarp kūdikių miego ypatumų ir gabumų, todėl teigia, kad miego ypatumų negalima laikyti gabumų kriterijumi (pg. Perleth ir Mönks, 2000). Miego poreikis labai individualus, miego trukmei ir įpročiams įtakos gali turėti ne tik individualios fiziologinės vaiko ypatybės, bet ir kultūra, šeima, tėvų įpročiai ir kt.

Gabumų požymiai ikimokykliniame amžiuje

Dažniausiai yra minimos šios gabių ikimokyklinio amžiaus vaikų ypatybės:

- neįprastai judrūs, gyvybingi kūdikystėje;
- sparčiai vystosi ankstyvaisiais raidos etapais;
- anksti supranta kryptis (pavyzdžiui, „kairė, dešinė“);
- pasižymi turtingesniu žodynu nei jų bendraamžiai;
- spontaniškai kuria istorijas, pasakas ar dainas;
- konstruoja įdomias formas ar vaizdus iš trinkelėlių, lentelių, molio ar kitos medžiagos;
- sudeda sudėtingą dėlionę;
- supranta abstrakčias ir sudėtingas sąvokas;
- neįprastai greitai įgyja naujus įgūdžius, įvaldo sąvokas;

- greitai išmoksta dainas ar jų melodiją;
- puikiai reiškia mintis kalba;
- prisimena ir supranta ryšį tarp įvykių;
- moka išardyti ir vėl sudėti daiktus;
- sėkmingai vykdo nurodymus atlikti keletą užduočių paeiliui;
- teikia pirmenybę naujovėms;
- sugeba ilgam sukaupti dėmesį sprenddami užduotis;
- turi humoro jausmą;
- kalbėdami su mažesniais už save, supaprastina kalbą;
- smalsūs, daug klausinėja;
- domisi, kolekcionuoja;
- supranta kitų jausmus, patys moka juos išreikšti;
- dėmesingi, pastabūs aplinkai;
- naudojami kalbiniais įgūdžiais sprenddami konfliktus ar norėdami daryti įtaką kitų vaikų elgesiui (Roedell, 1980; Silverman, 1997; pg. Sattler, 2006).

Minėjome, kad pažintinė ikimokyklinio amžiaus vaikų raida gali būti labai įvairi. **Vaikai, kurie pasižymi išskirtiniais kurios nors srities gabumais, gali niekuo neišsiskirti kitose srityse, be to, nebūtinai gabūs vaikai pasižymi visais galimais kurios nors srities gabumų požymiais.**

Apibendrinant įvairių ikimokyklinio amžiaus gabių vaikų gabumų tyrimų rezultatus paprastai nurodoma, kad:

- tėvai ir auklėtojai dažniausiai pastebi, jog maži gabūs vaikai jaučia didelį poreikį tyrinėti, atrasti, suprasti. Jie labai smalsūs ir imlūs. Kai kurie iš jų jau labai anksti atranda sau įdomią sritį ir siekia tos srities žinių;
- gabūs vaikai labai atkaklūs, gerai ir ilgam susitelkia į tą veiklą, kuri jiems įdomi (Perleth ir Mönks, 2000; Hettinger ir Carr, 2003; Schneider, 2000). Jau 2–3 metų vaikai gali susitelkti į vieną kurią jiems patinkančią veiklą. Jie gali keletą dienų daryti tai, kas juos žavi (paprastai tai nebūdinga šio amžiaus vaikams) ir neretai labai nemėgsta, kai jiems trukdoma tai daryti;
- gabūs vaikai dažnai pasižymi gera atmintimi, lengvai įvaldo įvairias sąvokas, įžvelgia dėsningumus. Gabūs ikimokyklinio amžiaus vaikai kritiškai mąsto, gerai sprendžia problemas, lengvai randa ryšius tarp iš pirmo žvilgsnio nesusijusių dalykų. Jie geba

mąstyti pagal analogiją, turimas žinias pritaikyti naujoms situacijoms. Šiais įgūdžiais jie gerokai pranoksta bendraamžius (Miller, 1995; Mönks ir kt., 2000; Šyvytė, 2003).

Nors daugelis ikimokyklinio amžiaus gabių vaikų skaito, kuria originalius pasakojimus, vartoja abstrakčias sąvokas ir savarankiškai sprendžia nesudėtingas aritmetines užduotis, nereikėtų pamiršti, kad jų pasiekimai gali būti labai skirtingi (Sattler, 2006).

Ir vis dėlto, nors yra atlikta daugybė ikimokyklinio amžiaus gabių vaikų tyrimų, lieka neatsakytas klausimas, ar remiantis tam tikrais vystymosi kūdikystėje ir ankstyvojoje vaikystėje požymiais galima numatyti, kad vaikas bus gabus ateityje. Vis dar diskutuojama, ar spartesnė vaiko raida ir kiti jos ypatumai gali būti kriterijus, leidžiantis numatyti gabumus vėlesniame amžiuje. Abejojama, ar tikslinga ir ar iš viso įmanoma įžvelgti išskirtinius gabumus vertinant ankstyvąją fizinę ir pažintinę raidą, ir kol kas nėra nustatyta absoliučiai neklaidingų požymių, iš kurių būtų galima atpažinti nepaprastus gabumus ankstyvaisiais raidos etapais.

4.3. AKADEMIŠKAI GABIŲ VAIKŲ YPATUMAI

Akademiškai gabiais laikomi tie vaikai, kurie rodo arba turi potencialą rodyti išskirtinius bendruosius gebėjimus ir specialiuosius akademinės srities gebėjimus. Pradėję lankyti mokyklą, gabūs vaikai išsiskiria iš savo bendraklasių, nes pati mokyklinė veikla išryškina ir padeda atskleisti vaiko gabumus. Pastaraisiais dešimtmečiais itin susidomėta pažintiniais gabių vaikų procesais: tuo, kaip gabūs vaikai mąsto, kaip priima ir apdoroja informaciją, kaip įgyja žinių ir jomis naudojasi. Aiškinamasi, kuo gabių vaikų pažintiniai procesai skiriasi nuo vidutinių gabumų jų bendraamžių pažintinių procesų.

Remdamiesi B. M. Shore ir L. S. Kanevsky (1993) galime nurodyti pagrindinius pažintinius jų ypatumus, kuriais jie išsiskiria iš savo bendraamžių:

1. Gabūs vaikai pasižymi turimomis žiniomis ir gebėjimu šias žinias panaudoti.
2. Jie teikia pirmenybę sudėtingesniai, naujesniai ir besikeičiančiam mokymosi kontekstui.
3. Gabūs vaikai pasižymi greitesniu problemų sprendimu (nors planavimo stadijai laiko skiria daugiau).

4. Greičiau suvokia ir veiksmingiau sprendžia problemas.
5. Puikiai naudojami procedūrinėmis žiniomis (puikiai žino, kaip atlikti tam tikros sekos veiksmus, veikti pagal algoritmus, naudoti įvairias pažintines strategijas).
6. Pasižymi lankstumu sprendžiant problemas ir pasirinkdami problemų sprendimo strategijas.
7. Išsiskiria iš bendraamžių geresniais metapažinimo įgūdžiais ir savireguliacija (pg. Hettinger ir Carr, 2003).

B. M. Shore ir L. S. Kanevsky nurodo keturis svarbiausius pažintinius veiksmus, lemiančius veiklos ir mokymosi sėkmę. Tai – *informacijos apdorojimo greitumas, žinios ir jų panaudojimas, metapažinimo įgūdžiai, problemų sprendimo ir strateginiai gebėjimai*. Kiek plačiau apžvelgsime kiekvieną iš jų.

Informacijos apdorojimo greitumas – tai bendriausias gabiesiems priskiriamas bruožas. Gabūs vaikus dažnai apibūdiname žodžiais: „greitai mąsto“, „greitai mokosi“, „dažnai atlieka klasės užduotis greičiau nei bendraamžiai“ ir pan. Gabių vaikų atpažinimo klausimynuose informacijos apdorojimo greitumas minimas bene dažniausiai (Clark, 1997; Hagen, 1980; Silverman, 1997; Feldman, 1982; Sternberg, 1985; pg. Gross, 2000). Daugybė įvairių tyrimų, pasak jų autorių, rodo ryšį tarp informacijos apdorojimo greičio ir IQ, matuojant reakcijos (Jensen ir kt., 1989; Vernon, 1987) ir užduočių atlikimo laiką (Detterman, 1987). Informacijos apdorojimo greitis gerai koreliuoja su bendraisiais inelektiniais gebėjimais (Deary ir kt., 2000). I. J. Deary ir C. Stough (1996) teigia, kad informacijos apdorojimo greitis turi didžiausią įtaką intelekto skirtumams (pg. Hettinger ir Carr, 2003). Su informacijos apdorojimo greičiu siejama ir gera trumpalaikė atmintis, nuo kurios dažnai priklauso skirtumai tarp aukštų, vidutinių ir žemų gebėjimų vaikų rezultatų (Schneider ir Pressley, 1997; pg. Perleth ir Mönks, 2000). Gabūs vaikai dažnai pasižymi gera atmintimi, lengvai įvaldo įvairiausias sąvokas, supranta dėsnius, lengvai ir greitai išmoksta (Gross, 2000; Perleth ir Mönks, 2000; Šyvytė, 2003).

Žinios ir jų panaudojimas. „Kadangi gabūs vaikai pažintinėmis ypatybėmis dažnai yra panašūs į vyresnius vaikus (Shore ir Kanevsky, 1993), jie išsiskiria iš bendraamžių ir žiniomis“ (cit. pg. Hettinger ir Carr, 2003). Kaip teigia E. Hagen (1980), žinių gausa ir išsamumas yra dvi svarbiausios gabiesiems vaikams būdingos ypatybės, kurias nurodo mokytojai ir tėvai (pg. Mönks ir Mason, 2000).

Metapažinimo įgūdžiai. Metapažinimo įgūdžiai – vienas iš lemiamų veiksmų, turinčių įtakos sėkmingam gabių vaikų mokymuisi (Carr ir Schwanenflugel, 1995; Crowley ir kt., 1997; Montague ir Bos, 1990) ir pabrėžiamų daugelyje intelekto koncepcijų (Shore ir Dover, 1987; Sternberg, 1985) (pg. Shore, 2000). Daugelio tyrimų duomenimis, gabūs vaikai naudoja metapažinimo strategijas, tokias kaip problemų sprendimo ir hierarchinio žinių organizavimo, panašiai kaip tai daro suaugusieji vienos ar kitos srities ekspertai.

Problemų sprendimo gebėjimai. Lankstus mąstymas sprendžiant problemas dažnai siejamas su aukštais intelektiniais gebėjimais. Dar būdami maži gabūs vaikai išsiskiria geresniais nei jų bendraamžių problemų sprendimo gebėjimais. Kaip pažymi H. Hettinger ir M. Carr (2003), gabūs vaikai greičiau įgyja ir dažniau naudoja veiksmingesnes problemų sprendimo strategijas. Dar nedaug turime tęstinių šių gebėjimų raidos tyrimų, todėl dar neaišku, ar šie skirtumai susiję su didesniais vaiko gabumais, ar tiesiog su spartesne jo raida.

4.4. MENO SRITIES GABUMŲ POŽYMIAI

Menui gabūs vaikai yra panašūs į akademiškai gabius vaikus trimis aspektais:

1. Pažintinė šių vaikų raida taip pat spartesnė nei bendraamžių. Meninės veiklos srityse šie vaikai mokosi ir išmoksta greičiau ir geriau, jiems reikalinga minimali suaugusiųjų pagalba.
2. Meno, kaip ir akademinei, sričiai gabūs vaikai pasižymi didesne vidine mokymosi motyvacija ir tos srities interesais.
3. Menui gabūs vaikai tai pat išsiskiria kūrybingumu ir dideliais tos srities laimėjimais (Milbrath, 1998).

Dailei gabūs vaikai ir jų gabumų požymiai

Šiai sričiai gabūs vaikai pirmiausia išsiskiria kitokia nei jų bendraamžių specialiųjų gebėjimų raida. Dailei gabūs vaikai geba piešti realistiškai ir ima tai daryti gana anksti. Pagrindinis dailės gabumų požymis ankstyvojoje vaikystėje gali būti gebėjimas piešti atpažįstamas formas

mažiausiai vieneriais metais anksčiau už kitus vaikus. Atpažįstamas formas vaikai pradeda piešti būdami 3 ar 4 metų, o dailei gabūs vaikai jas piešia sulaukę 2 metų. O ir vėliau, piešdami realius piešinius, jie tiksliau atkuria formas, perteikia atstumą, gylį, erdvę (Golomg, 1992). Šie vaikai gerai suvokia objekto proporcijas, jų piešiamos linijos aiškios ir tikslios, jie nelinkę piešti vadinamųjų „vaikiškų“ piešinių (Richardson, 1991; pg. Winner ir Martino, 2000).

Galima teigti, kad dailei ar vaizduojamiesiems menams gabūs vaikai:

- pasaulį mato kitaip nei kiti vaikai, vizualinę informaciją suvokia tiksliau – mato tekstūros, formų, fono ypatybes;
- turi geresnę regimąją atmintį;
- greitai pastebi įvairius aplinkos elementus;
- tai, ką mato ir suvokia, gali perteikti popieriuje daug geriau nei bendraamžiai;
- puikiai atkuria ir išlaiko proporcijas savo piešiniuose;
- mėgsta piešti, piešimu išreiškia ir savo jausmus (Winner ir Martino, 2000).

Pagrindiniai muzikos gabumų požymiai

Muzikiniai gebėjimai pasireiškia anksčiau nei kitų sričių gabumai – jau antraisiais trečiaisiais gyvenimo metais. Prisiminkime, kad V. A. Mocartas pirmąjį kūrinį parašė būdamas ketverių metų, o Y. Menuhinas, būdamas septynerių, jau koncertavo kartu su simfoniniu orkestru. „Muzikai gabūs vaikai pradeda ir kalbėti, ir dainuoti tuo pačiu metu – apie 18-tą gyvenimo mėnesį. Neretai net juokaujama, kad jie pradeda dainuoti anksčiau nei kalbėti (Sloboda, 1985; Shuter-Dyson, 1985). Vienas iš pirmųjų tėvų minimų muzikos gabumų požymių – gebėjimas tiksliai atkurti melodijas, pavyzdžiui, V. A. Mocartas pradėjo atkurti ir pagroti melodijas jau būdamas trejų metų (Schonberg, 1970)“ (cit. pg. Winner ir Martino, 2003).

Muzikinių gebėjimų turintys vaikai paprastai:

- reaguoja į muziką anksčiau nei vidutinių gabumų vaikai, gan anksti pradeda rodyti domėjimąsi muzika;
- puikiai atkartoja išgirstas dainas ir muzikines temas, greitai ir lengvai jas išmoksta;
- geriau nei kiti jaučia ir skiria muzikinių garsų tembrą, tonus, ritmą;

- pasižymi gera muzikine atmintimi, puikiai atsimena melodijas ir nesunkiai gali jas atkurti;
- groja vienu ar keliais muzikos instrumentais, mėgsta groti kartu su kitais;
- gali užbaigti pradėtas melodijas;
- mėgsta klausytis muzikos (Scott ir Moffet, 1977; Shuter-Dyson ir Gabriel, 1986; Sloboda, 1985; pg. Winner ir Martino, 2000).

Vis dėlto ir meniniai gebėjimai, kaip ir kitų sričių gebėjimai, ne visada atsiskleidžia labai anksti. Vaiko gebėjimų galime neatpažinti, jei nesudarysime sąlygų jiems atsiskleisti. Itin svarbu, kad meniniam gabių vaikų šeimos palaikytų ir drąsintų savo vaikus, rūpintųsi jų meninių gebėjimų lavinimu. Daugelis tyrėjų pabrėžia ir pirmojo meno dalykų, ypač muzikos, mokytojo, kuris turėtų būti jautrus ir skatinantis vaiką, svarbą vaiko meninių gabumų raiškai.

5. YPATINGOS GABIŲ VAIKŲ GRUPĖS

5.1. GABIŲ VAIKŲ TIPAI

Gabumų srities literatūroje galima rasti įvairių gabių vaikų skirstymų skirtingais aspektais. Dažnai gabūs vaikai skirstomi į grupes pagal gebėjimų lygius ar sritis, pavyzdžiui, inektualiai gabūs arba meniniam gabūs vaikai, ir pan. Tačiau galima gabius vaikus skirstyti ir pagal jų elgseną, jausmus ir poreikius. G. T. Bettsas ir M. Neihart (1988), apibendrinami kelerių metų tyrimus, sukūrė teorinį modelį, kuriame aprašė šešis gabių vaikų tipus. Išskirti tipai padeda geriau suprasti, koks gali būti gabių vaikų elgesys, jausmai ir poreikiai, kokios gali būti netinkamo jų elgesio priežastys, kas itin svarbu ugdant ir konsultuojant šiuos kitokius nei visi vaikus.

„Sėkmės lydimo“ gabaus vaiko tipas

Daugiau nei 90 proc. atpažintų gabių mokyklinio amžiaus vaikų yra būtent šio gabaus vaiko tipo. Šio tipo gabūs vaikai išsiskiria iš bendraamžių gerais pažymiais, intelektualinių gebėjimų ar pasiekimų ir žinių testų rezultatais. Jie klauso mokytojų ir tėvų, elgiasi ir daro tai, kas iš jų reikalaujama, ko iš jų tikimasi. Paprastai tokie vaikai atitinka įvairiausių programų gabiams vaikams kriterijus.

Atpažinimas. Šiuos vaikus atpažinti lengviausia. Jie pasižymi gerais akademiniais pasiekimais, aukštais intelekto ar žinių testų rezultatais, mokytojai gana anksti pastebi ir įvertina jų gebėjimus.

Elgesys. Paprastai šio tipo mokiniai turi daug žinių, yra kompetentingi, nors nebūtinai kūrybingi. Šie vaikai dažnai nuobodžiauja pamokų metu, stengiasi mokytis dėdami kuo mažiau pastangų ir darbo. Neretai šio tipo vaikai linkę į perfekcionizmą, siekia aukštų re-

zultatų, tačiau dažniau vadovaudamiesi kitų (mokytojų ar tėvų), bet ne savo paties iškeltais tikslais ar interesais.

Pasižymi išorine mokymosi motyvacija. Elgiasi ir mokosi gerai dėl to, kad gautų mokytojų, tėvų įvertinimą ar pagyrimą. Dažnas jų nemėgsta rizikuoti, paprastai paklūsta priimtai tvarkai, pritaria ir vykdo nurodymus. Yra priklausomi nuo suaugusiųjų nuomonės, dažnas tokių vaikų stokoja savarankiškumo. Šie vaikai paprastai retai kada turi elgesio sunkumų.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais. Mėgstami bendraamžių, dažniausiai priklauso vienai ar kitai socialinei grupei. Mylimi ir priimami mokytojų ir tėvų.

Emocijos, jausmai, poreikiai. Dažniausiai teigiamai save vertinantys, nes jų pasiekimai mokykloje geri. Atsakingi, nerimastingi, išgyvenantys kaltės jausmą nesėkmės atveju. Gerai prisitaikę visuomenėje, bet ne visada būna pasiruošę įveikti kintančias gyvenimo sąlygas. Nors ir sėkmingai mokosi, jiems dažniausiai trūksta savarankiškumo ir kūrybingumo. Įveikiant nuobodulį mokykloje jiems yra svarbu pokyčiai, skatinanti ir įdomi veikla.

Parama mokykloje ir namuose. Šio tipo vaikams labiausiai tinka paankstintas ir pagilintas arba paspartintas mokymas, savarankiškas mokymas(is), galimybė išbandyti įvairias mokymo(si) formas. Labai svarbi galimybė bendrauti ir mokytis su tokiais pat gabiais vaikais.

Geriausia pagalba ir parama namuose šiems vaikams būtų ugdyti jų savarankiškumą, gerbti jų interesus, skatinti veiklą, teikiančią galimybę rizikuoti.

„Sunkaus“ gabaus vaiko tipas

Tai išskirtinis gabaus vaiko tipas. Dažniausiai šie vaikai pasižymi dideliu kūrybingumu. Abejoja autoritetais, neretai gali prieštarauti mokytojui, būti netaktiški, sarkastiški, užsispyrę. Bendraudami su kitais, linkę konfliktuoti. Gauna nedaug apdovanojimų ar teigiamų įvertinimų. Deja, daugelis šių vaikų nepatenka į įvairias gabių vaikų ugdymo programas.

Atpažinimas. Mokytojų nuomone, šie vaikai linkę nusizengti drausmei, neretai mokytojai nepastebi išskirtinių šių vaikų gabumų. Juos labiau pastebi ne mokytojai, o bendraamžiai ar kiti su mokymu nesusiję asmenys. Šie vaikai pasižymi itin dideliu kūrybingumu. Didelius jų gabumus rodo kūrybingumo testai ar veiklos rezultatai.

Elgesys. Neretai nuobodžiauja pamokų metu, mėgsta „pataisyti“ mokytoją, abejoti, klausinėti, kvestionuoti taisykles ir tiesas. Spontaniški (kartais jų spontaniškumas gali būti destruktivus). Sąžiningi, ginantys savo įsitikinimus. Šio tipo vaikai mokykloje jaučiasi taip, lyg mokymo sistema neįvertintų jų talento ir gebėjimų. Dažnai jaučia įtampą, varžosi, lenktyniauja. Darbo įgūdžiai nepastovūs, savikontrolė menka, nekantrūs.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais. Bendraamžiai žiūri į juos kaip į klasės linksmintojus, vieni jais žavisi, kiti – nepriima. Paprastai šie vaikai žavūs ir patrauklūs bendraamžiams dėl kūrybingumo ir gero humoro jausmo. Suaugusiųjų akimis žiūrint, šie vaikai tyčia erzina juos, yra tinginiai, dažnai įsitraukia į „galių kovą“.

Emocijos, jausmai, poreikiai. Yra jautrūs. Pasižymi dažna nuotaikų kaita. Tai rizikos grupė mokinių, kurie nelanko mokyklos arba vėlesniame amžiuje linkę vartoti alkoholį ar narkotikus, linkę į nusikalstamą veiklą, jei negauna tinkamos pagalbos ir paramos. Siekia bendrauti su kitais, tačiau bendraujant jiems reikėtų būti taktiškesniems, lankstesniems, labiau save kontroliuojantiems. Svarbu paremti ir įvertinti juos, pamatyti jų kūrybingumą, siekti sutarimo.

Parama mokykloje ir namuose. Tokiems vaikams geriausia pagalba ir parama mokykloje yra tinkamas, jų poreikius ir elgesį suprantantis mokytojas, kuris leistų išreikšti jiems jausmus, aiškiai ir kryptingai vadovautų jų mokymosi procesui, suteiktų pagilinto mokymosi galimybes, tinkamai lavintų pažintinius ir socialinius jų įgūdžius. Elgesio korekcijai tinka įvairiausios elgesio sutartys.

Geriausia pagalba ir parama namuose šiems vaikams būtų jų priėmimas ir supratimas, jų interesų gynimas mokykloje, leidimas užsiimti veikla, atitinkančia jų interesus, įtraukimas į bendrą šeimos narių veiklą.

„Slepiančio savo gabumus“ gabaus vaiko tipas

Šiam gabaus vaiko tipui dažniausiai priklauso tie vaikai, kurie praranda motyvaciją ir susidomėjimą tuo, kuo anksčiau domėjosi, kurie neigia ir slepia savo gabumus, stengdamiesi priklausyti ne tokių gabių savo bendraamžių grupei. Šiam gabaus vaiko tipui dažniausiai priklauso vidutinio mokyklinio amžiaus mergaitės.

Atpažinimas. Mokytojų akimis, tai daugiau nei vidutinių gabumų mokiniai arba tiesiog tik sėkmingai besimokantys mokiniai. Šio tipo vaikai atpažįstami iš aukštų pasiekimų ir IQ testų rezultatų. Kad ir kaip jie stengtųsi slėpti savo gabumus ir neišsiskirti, jų gabumus vis dėlto pastebi tiek mokytojai, tiek bendraamžiai, apie juos žino ir tėvai.

Elgesys. Dažnai konfliktuoja su tėvais ir mokytojais, o tai tik dar labiau didina vaikų priešinimąsi. Jie paprastai priešinasi įtraukiami į įvairiausių projektus, nelanko gabiams vaikams skirtų programų, kursų, kitos veiklos.

Emocijos, jausmai, poreikiai. Jie paprastai jaučiasi spaudžiami, sumišę, kalti, nesaugūs, menkina savo emocijas ir gebėjimus, abejoja savo teisumu. Gali jausti kaltę dėl savo jausmų slėpimo.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais. Jie itin nori priklausyti bendraamžių grupei, dažnai keičia draugus. Vieni iš jų suvokiami kaip lyderiai, kiti taip ir lieka neatpažinti. Kiti vaikai laiko juos mėgstančiais skūstis, droviais. Suaugusieji suvokia juos kaip nenorinčius rizikuoti, besipriešinančius.

Parama mokykloje ir namuose. Geriausia pagalba ir parama tokiems vaikams mokykloje – kuo anksčiau juos atpažinti. Svarbu parodyti tinkamą tos pačios lyties gabaus vaiko elgesio modelį, konsultuoti profesijos pasirinkimo, karjeros klausimais.

Geriausia parama namuose – kai šeimos nariai supranta tokio jų elgesio priežastis, leidžia vaikui būti su bendraamžiais ir patys skiria laiką būti kartu su vaiku, įsigilinti į jo elgesį ir suprasti jo sunkumus.

„Iškritusiojo iš mokyklos“ gabaus vaiko tipas

Dažniausiai šio tipo vaikų interesai yra už mokyklos ribų, nes jie negauna paramos ir nerealizuoja savęs įprastoje mokyklinėje aplinkoje. Neretai jie mokyklą lanko nenuosekliai, o jei ir lanko, tai sunkiai įsitraukia į klasės ir mokyklos veiklą.

Atpažinimas. Mokytojams jie atrodo kaip vidutiniai ar net prasčiau už vidutinius besimokantys mokiniai. Tokių vaikų gabumai atpažįstami tik atliekant bendrą ir išsamų įvertinimą, kai išryškėja jų IQ ir mokymosi pasiekimų neatitikimas. Kartais atpažinti padeda ir kitų gabių vaikų rekomendacijos, pastebimas didelis jų kūrybingumas, dažniau nemokyklinėje veikloje.

Elgesys. Mokykloje šie vaikai išsiskiria nelankomumu ir elgesio sunkumais. Jie dalyvauja pamokose ir mokyklos veikloje nenuosekliai, mokosi ir dirba su pertrūkiiais, dažnai neužbaigia jiems skirtų užduočių. Greitai nuvargstantys, išsenkantys.

Emocijos, jausmai, poreikiai. Dažnai jaučiasi įsižeidę, pikti, liūdni, prislėgti. Neretai būna pikti bendraudami su suaugusiaisiais. Jie pyksta, nes mokykla nepatenkina jų poreikių, jie jaučiasi nesuprasti ir atstumti. Savo pyktį dažnai išreiškia liūdėdami ir atsitraukdami arba atsakydami gynybiškai. Gali būti greitai supykstantys, ūmaus būdo, trikdantys kitus. Gali būti linę į save žalojantį elgesį.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais. Suaugusieji paprastai jaučia pyktį tokiems vaikams, suvokia juos kaip pavojingus, maištaujančius. Bendraamžiai paprastai teisia tokius vaikus, kaltina dėl netinkamo jų elgesio. Jiems jie atrodo kaip vienišiai, atsiskyrę ar yra laikomi pajuokos objektu.

Parama mokykloje ir namuose. Geriausia pagalba ir parama mokykloje – tinkamas šių vaikų pedagoginis psichologinis įvertinimas, netradicinės ir alternatyvios mokymo formos. Geriausiai šio tipo vaikų poreikius atitinka individuali programa, intensyvus kursas, įvairūs mokymo būdai (individualus mokymas, atskyrimas nuo kitų klasės vaikų ir pan.). Dažnai reikalinga psichologo konsultacija (individuali, grupinė, šeimos), socialinių įgūdžių ugdymo programos.

Geriausia pagalba ir parama namuose šiems vaikams yra geranoriška namų aplinka ir šeimos narių palaikymas. Naudingos ir visos šeimos psichologinės konsultacijos.

„Dvejopai išskirtinio“ gabaus vaiko tipas

Šis tipas apima vaikus, kurių išskirtinumas dvejopas – jie pasižymi ir gabumais, ir vienu ar kitu sutrikimu, tokiu kaip sensorikos sutrikimai, mokymosi negalios ir pan. Turimas sutrikimas neleidžia pasireikšti gabumams. Dėl šios priežasties šių vaikų gabumus sunku atpažinti, ir dažnai jie taip ir nesulaukia tinkamo ugdymo ir paramos.

Atpažinimas. Mokytojams šie vaikai atrodo kaip vidutiniai ar net prasčiau už vidutinius besimokantys mokiniai. Juos atpažįsta specialistai testuodami vaikus ir vertindami jų veiklą ar užduočių atlikimą. Šie vaikai gali atrodyti kaip turintys negalią, bet nėra atpažįtami kaip gabūs.

Elgesys. Klasėje jų elgesys gali būti destruktivus, trukdantis tiek jiems patiems, tiek kitiems. Gali juokauti ar žeminti kitus, kad apgintų savo savigarbą ir išvengtų nesėkmės. Mokymosi ir darbo pastangos nepastovios.

Emocijos, jausmai, poreikiai. Gali turėti labai gerus intelektualinius įgūdžius, bet nesugeba susitvarkyti su savo jausmais ir negatyvizmu. Gali būti nekantrūs ir kritiški, pykčiu ir užsispyrimu reaguoti į kitų žmonių kritiką.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais. Dažnai su bendraamžiais gali elgtis tarsi nieko nesuprantantys, bejėgiai, pabrėžti savo negalias, gali vengti kitų vaikų. Kitiems gali atrodyti keisti, kiek „kvailoki“, bejėgiai, vengiantys bendraamžių.

Parama mokykloje ir namuose. Geriausia pagalba ir parama mokykloje – leisti jiems dalyvauti gabių vaikų programose, suteikti alternatyvaus mokymosi galimybes, gerinti turimus vaiko gebėjimus. Svarbu pabrėžti šių vaikų stiprybes ir mokyti tinkamų socialinių įgūdžių. Neretai reikalinga psichologo ar kitų specialistų konsultacija.

Geriausia parama namuose – jų interesų gynimas mokykloje, leidimas užsiimti veikla, atitinkančia jų interesus, įtraukimas į bendrą šeimos narių veiklą.

„Savarankiško“ gabaus vaiko tipas

Tai savarankiški sėkmingai besimokantys gabūs vaikai. Šis tipas panašus į „sėkmės lydimo“ gabaus vaiko tipą, tik šie vaikai patys stengiasi susikurti savo mokymosi galimybes. Jie patys „pasiima“ tai, ko mokymosi sistema jiems negali duoti.

Atpažinimas. Lengvai atpažįstami, išsiskiria iš bendraamžių gerais mokymosi pasiekimais, aukštais intelekto ar žinių testų rezultatais, mokytojai gana anksti pastebi ir įvertina jų gebėjimus.

Elgesys. Sėkmingai mokosi, išvermingi, atkaklūs. Savarankiški, kompetentingi, kūrybingi, entuziastingi, nori žinoti ir mokytis, turi stiprią vidinę mokymosi motyvaciją, dirba ir negaudami pagyrimo. Turi tinkamus socialinius įgūdžius, nori būti nepriklausomi, siekia savo tikslų, gali rizikuoti.

Emocijos, jausmai, poreikiai. Jie moka išreikšti savo jausmus, poreikius. Paprastai šie vaikai pasižymi teigiamu savęs vertinimu. Trokšta žinių, pripažįsta ir konstruktyviai reaguoja į savo nesėkmes, atsakingi, pasižymi vidine asmenybės jėga. Jiems svarbu gauti tinkamą grįžtamąjį ryšį ir jų poreikius atitinkantį ugdymą.

Santykiai su bendraamžiais, mokytojais ir tėvais. Suaugusieji ir bendraamžiai juos priima ir gerbia, o jie taip pat priima ir gerbia kitus.

Parama mokykloje ir namuose. Jiems reikalingas grįžtamasis ryšys, tinkamas vadovavimas, tinkamos mokymosi alternatyvos. Svarbu pagilinti ir papildyti tokio vaiko ugdymo programą, paspartinti mokymą, neriboti mokymuisi skirto laiko, planuoti studijų, karjeros galimybes. Parama namuose – suteikti galimybes domėtis, gilintis savo srityje, leisti bendrauti su įvairaus amžiaus vaikais, paskatinti domėtis ir tuo, kuo domisi tėvai.

Pastaruoju metu kalbama ir apie būtinybę skirti septintą, „kitakalbio (ar kitos kultūros)“ gabaus vaiko tipą. Tai gabių vaikų grupė, kurios ugdymas kelia daug rūpesčių tiek psychologams, tiek pedagogams visame pasaulyje.

Minėti gabių vaikų tipai padeda mums geriau suvokti pažintinius, emocinius ir socialinius gabių vaikų poreikius. Jie padeda geriau suprasti ir galimas gabių vaikų gebėjimų nerealizavimo priežastis. Jas dar kiek plačiau aptarsime tolesnėje skyriaus dalyje.

5.2. GABŪS MOKINIAI IR MAŽI JŲ PASIEKIMAI

Dažnai pastebima, kad itin gabūs vaikai neišnaudoja savo potencialo. Jau patys pirmieji L. Termano gabių vaikų ir jų pasiekimų tyrimai parodė, kad intelektinių gebėjimų lygis ir pasiekimai gali neatitikti. Įvairių tyrimų duomenimis, daugiau nei 50 proc. aukštų intelektinių gebėjimų vaikų nepatenka į gabių vaikų programas (Peters, 2000; Rimm, 2002; Freeman, 2005). Mažus gabių mokinių pasiekimus gali lemti gabaus vaiko poreikių neatitinkanti ugdymo programa, aukštų pasiekimų neskatinanti aplinka (jei vaikas slepia savo gabumus, stengdamasis pritaikyti prie bendraamžių) ir kt. Gabūs vaikai gali neatskleisti savo gebėjimų, prasčiau mokytis tada, kai jaučia didelį tėvų spaudimą mokytis gerai, kai lanko mokyklą, kuri nevertina didelių pasiekimų arba, priešingai, kelia vaikams pernelyg didelius reikalavimus. Menkesniems gabių mokinių mokymosi pasiekimams gali turėti įtakos ir tie patys, kaip ir visiems kitiems mokiniams, veiksniai, pavyzdžiui, pedagoginis aplėistumas, netinkamas tėvų elgesys, emociniai konfliktai, sveikatos sutrikimai ir pan.

Remiantis B. Feger, T. Prado (1998) ir N. Butler-Por (1993) (pg. Peters ir kt., 2000) galima skirti keletą rizikos veiksnių, kurie turi įtakos mažiems gabių mokinių pasiekimams:

1. Geografiniai veiksniai, t. y. gyvenamoji vieta, kuri riboja vaiko galimybes gauti tinkamą ugdymą. Gyvenantys kaimo vietovėse vaikai paprastai turi mažesnes ugdymo galimybes. Nacionalinio mokinių pasiekimų tyrimo (2007), atlikto Lietuvoje, duomenys taip pat parodė, kad geriausių rezultatų pasiekia miesto mokiniai.

2. Etniniai veiksniai. Pasak D. Allahano ir J. Kauffman (2003), priklausantys etninėms mažumoms, kitataučiai mokiniai dažnai nepasiekia tiek, kiek galėtų, dėl šališkos atrankos ar jų gebėjimų neatitinkančios ugdymo programos.

3. Ekonominiai veiksniai. Tai skurdi ir neatitinkanti vaiko poreikių aplinka, tinkamų sąlygų ugdyti ir plėtoti vaiko gabumus stoka. Freeman (2005), kalbėdama apie pagrindines kliūtis, su kuriomis susiduria gabūs vaikai, nurodo du su vaiko aplinka susijusius veiksnius, tai: priklausymas žemesniam socialiniam sluoksniui (iš žemesnio socialinio sluoksnio kilusiems vaikams sunku atskleisti ir vystyti savo gebėjimus) ir prastos socialinės sąlygos (menkas tėvų išsilavinimas; skurdžiai besiverčiančios šeimos nevertina ir neskatina vaiko gebėjimų ugdymo). Jau minėto Nacionalinio mokinių pasiekimų tyrimo duomenimis, soci-

alinė ekonominė ir edukacinė namų aplinka yra itin svarbūs aplinkos veiksniai, sudarantys sėkmingo arba nesėkmingo mokymosi mokykloje prielaidas.

4. Lyties veiksnys. Daugeliu atvejų gabios mergaitės priklauso rizikos grupei. Jų pasiekimai nėra tokie, kokių būtų galima tikėtis, jos ne visada renkasi profesijas, atitinkančias jų gebėjimus (Kerr, 2000). Gabių mergaičių asmenybės bruožai, tokie kaip netikrumas, nesėkmės baimė, menkesnės socialinės kompetencijos suvokimas ir neigiamas „aš“ vaizdas, turi įtakos žemesniems gabių mergaičių pasiekimams (Hollinger ir Fleming, 1984; pg. Peters ir kt., 2000). Mergaitės ne taip aktyviai siekia savo tikslo (Freeman, 2005). Dažnai akademiniai jų gebėjimai taip ir lieka neatpažinti. Mergaitėms reikia labiau palaikančios ir skatinančios aplinkos, kuri paremtų jų gebėjimų vystymą (Reis ir Diaz, 1999; pg. Peters, 2000).

5. Vaiko poreikius atitinkančio ugdymo stoka. Jei mokykla nesudaro sąlygų gebėjimams lavinti, gabūs vaikai taip ir neturės galimybių jų gabumams atsiskleisti. Prasti gabių vaikų pasiekimai susiję ir su tuo, kad vaikai neretai yra mokomi dalykų, kuriuos jau moka. Ugdymo programa tokiems vaikams gali būti pernelyg nuobodži ar lengva. Tokie mokiniai yra pažeidžiamiausi, nes jiems dar pradžios mokykloje metų metus nereikia nieko daryti, stengtis, todėl jie negali susidaryti mokymosi motyvacijos, nepažadinamas jų noras mokytis (Neihart, 1999).

6. Šeimos veiksniai. Neretai vaiko psichikos sveikata, mokykliniai pasiekimai susiję ir su šeima bei tėvų išsilavinimu. Nustatyta, kad emocijų ir elgesio sunkumai yra būdingesni vaikams iš nepilnų šeimų (Kajokienė, Žukauskienė, 2007). Menkiems gabaus vaiko, kaip ir visų kitų vaikų, mokymosi pasiekimams įtakos turi ir prasta jo paties savijauta šeimoje, jei vaikas yra nelauktas, atstumiamas ar veikiamas tokių su šeima susijusių įvykių kaip tėvų skyrybos, dažnas gyvenamosios vietos keitimas ir pan.

7. Netinkamas, nusikalstamas elgesys. Neretai gabūs vaikai pasižymi menkais pasiekimais, kai įsitraukia į nusikalstamą veiklą, pradeda piktnaudžiauti alkoholiu, narkotikais ir pan.

8. Slopinamas kūrybingumas. Kai kurie vaikai gali būti „užspausti“ ir slopinti savo kūrybingumą. Dėl to jiems sunku atskleisti savo gabumus ir realizuoti juos aukštais mokykliniais pasiekimais.

9. Įvairūs sutrikimai ir negalios, gabių vaikų asmenybės ypatumai ir kt.

Gabūs neįgalūs mokiniai. Gabių neįgalių mokinių ugdymo klausimai dar tik prade-

dami svarstyti. Sunkesnių negalių turintiems mokiniams dažnai nesuteikiama pakankamai galimybių pasiekti didesnių laimėjimų. „Whitmore ir Maker (1985) mano, kad mažiausiai 2 proc. neįgalių vaikų, išskyrus protiškai atsilikusius, gali būti gabūs. Mokiniai, kurie dėl negalios negali kalbėti ar fizine forma reikšti savo minčių, gali turėti iš pirmo žvilgsnio nepastebimų gabumų. Paprastai stereotipiniai su neįgaliais žmonėmis siejami lūkesčiai trukdo mums pripažinti jų gebėjimus. Kol to nepripažinsime, cerebrinį paralyžių ir kitas fizines negalias turinčių mokinių gabumai taip ir liks nepastebėti. Dažnai nepastebimi ir sutrikusios klausos mokinių gabumai, jei jų komunikacijos įgūdžiai nėra visiškai susiformavę, jei mokytojai neieško talento apraiškų arba jei su tokiais mokiniais dirba mokytojai, neturintys bendravimo su kurčiaisiais patirties (Rittenhouse ir Blough, 1995; Willard-Holt, 1994). Svarbiausias veiksnys tenkinant šių mokinių ugdymo poreikius yra įvairių sričių ir institucijų specialistų bendradarbiavimas, užtikrinant tinkamas technines priemones ir lavinimą (Karnes ir Johnson, 1991)“ (cit. pg. Hallahan ir Kauffman, 2003, p. 475).

Gabūs turintys mokymosi negalių mokiniai. Kai kurie turintys mokymosi negalių mokiniai turi ir labai didelių intelektinių gebėjimų, tačiau jie taip ir liks nepastebėti, jei nebus įvertinti atitinkamais metodais. Šių vaikų negalime pavadinti nemotyvuotais ar „nedėmesingais“, geresnius akademinis rezultatus pasiekti jiems trukdo mokymosi negalios (Sattler, 2006). Tokie vaikai gali turėti rašymo, skaitymo, skaičiavimo, trumpalaikės atminties ar girdimojo suvokimo sunkumų. Testuojant gali būti nustatomas netolygus jų galių ir sunkumų profilis. Šie vaikai neretai jaučiasi atstumti, nelaimingi, pasižymi prastesniais socialiniais įgūdžiais, jaučia priešišumą mokyklai ir mokytojams (Sattler, 2006). Jie paprastai nepasitiki savo jėgomis, todėl gali stengtis vengti užduočių, vadinasi, ir numatomų būsimų nesėkmių. Kartais jie gali neigti, kad turi sunkumų, sakydami, kad užduotys jiems yra „neįdomios“ arba „kvailos“. Pradinėse klasėse vaikai, turintys mokymosi negalių, paprastai kompensuoja savo sunkumus arba patiria tik nežymius, pavyzdžiui, sunkiai atlieka rašto darbus, tačiau vyresnėse klasėse, sudėtingėjant užduotims, jie jau negali kompensuoti savo negalių (McEachern ir Burnot, 2001; pg. Sattler, 2006). Mokymosi negalios gali „slėpti“ gabumus įvairiais būdais, todėl tokių mokinių gabumai dažnai lieka nepastebėti ar nustatomi klaidingai.

Gabus vaikas gali turėti **dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimą (DTHS)**. Tokie vaikai būna impulsyvūs, aktyvūs, judresni nei kiti vaikai. Dažnai jie daug kalba, yra linkę

nutraukti kitų kalbą ar žaidimus, nes jiems sunku laikytis taisyklių, sekti duodamus nurodymus. Jie gali pasižymėti menka dėmesio koncentracija, nenuoseklumu, nesugebėjimu užbaigti užduotis, jei nėra greito grįžtamojo ryšio. Impulsyvumas, perdėtas aktyvumas, nekantrumas, būdingas gabiems vaikams, neretai painiojamas su DTHS simptomais. Tačiau, kaip pažymi daugelis šių klausimą tyrinėjusių autorių, svarbu visų pirma stebėti, ar šis probleminis elgesys siejasi tik su tam tikromis situacijomis, nes gabūs vaikai paprastai nepasižymi juo visose mokymosi ar gyvenimo situacijose.

Svarbiausi šiandieniniai gabių vaikų, turinčių įvairių sutrikimų ir negalių, ugdymo uždaviniai – sukurti deramas galimybes atpažinti tokius vaikus, parengti galinčius dirbti su jais specialistus, gerinti tarpdalykinį šių specialistų bendradarbiavimą.

Gabaus, bet nepasižymincio gerais pasiekimais vaiko asmenybės savybės. Atskleisti gabumus neretai, pasak S. B. Rimm (1997), trukdo ir kitos priežastys: menkas pačių gabių vaikų savęs vertinimas, menka savikontrolė ir atsakomybė už savo veiksmus, silpna mokymosi ir akademinė pasiekimų motyvacija. Gabiems, tačiau nepasižymintiems gerais pasiekimais mokiniams dažnai būdingi prasti mokymosi įpročiai, menkas gebėjimas vadovauti, nebrandumas (McCoach ir kt., 2001; Moon ir Hall, 1998; Peterson ir Colangelo, 1996; Weinfeld, 2003; pg. Sattler, 2006). Whitmore (1986) mano, kad „siekį motyvacijos trūkumą dažniausiai lemia mokinio motyvacijos ir klasėje suteiktų galimybių neatitikimas“ (cit. pg. Hallahan ir Kauffman, 2003).

Mokinių motyvacija yra stipri, jei ją skatina socialinė aplinka, jei ugdymo programos turinys atitinka asmeninius jų interesus, jei mokydami jie turi dėti pakankamai pastangų ir jei gali mokytis individualiu savo stiliumi. Taip formuojamas teigiamas požiūris į mokymąsi, didinamas vaiko savęs vertinimas ir skatinama teigiama vaiko asmenybės raida.

Priežasčių, kodėl gabūs vaikai nerealizuoja savo turimo gabumų potencialo, gali būti išties nemažai, neretai jas ar jų daromą poveikį gabaus vaiko gebėjimų raidai nustatyti gana sunku. Svarbiausia, kad tiek pedagogai, tiek psichologai ir, žinoma, tėvai suprastų, kokie įvairūs yra gabūs vaikai, ir tinkamai įvertintų individualius kiekvieno gabaus vaiko ugdymo(si) poreikius, suvoktų ne tik jo galias, bet ir sunkumus, įvertintų tiek aplinkos, tiek individualius veiksnius, svarbius vaiko gabumams atsiskleisti ir pasireikšti.

1 PRIEDAS

Gabių ir talentingų vaikų atrankos klausimynas mokytojui

Mokytojas:.....Klasė.....Data.....

Palyginkite savo klasės mokinius. Užrašykite 3 mokinius, kurie, Jūsų nuomone, išsiskiria savo gebėjimais ir talentu šiose srityse:

Intelektinių gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Kūrybingumo	1. _____	2. _____	3. _____
Teigiamo savęs vertinimo	1. _____	2. _____	3. _____
Psichomotorinių gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Aktorinių gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Kalbinių gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Problemų sprendimo gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Gebėjimo vadovauti	1. _____	2. _____	3. _____
Skaitymo gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Rašymo gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Matematikos gebėjimų	1. _____	2. _____	3. _____
Bendrųjų žinių	1. _____	2. _____	3. _____
Mokymosi motyvacijos	1. _____	2. _____	3. _____
Populiarumo	1. _____	2. _____	3. _____
Iniciatyvumo	1. _____	2. _____	3. _____
Kitų supratimo	1. _____	2. _____	3. _____
Domėjimosi mokslu	1. _____	2. _____	3. _____

Šis klausimynas mokytojo gali būti naudojamas kaip pagalbiniė priemonė atpažįstant gabius ir talentingus klasės vaikus.

2 PRIEDAS

Spartaus vystymosi kūdikystėje ir vaikystėje lentelė (Gross, 1999)

	Vidutinis vystymasis (amžius mėnesiais)	Spartus vystymasis (amžius mėnesiais)
Stambioji motorika		
Apsiverčia gulėdamas lovytėje	3	2,1
Sėdi vienas	7	4,9
Stovi vienas	11	7,7
Vaikšto vienas	12,5	8,8
Lipa laiptais	18	12,6
Verčia knygos lapus	18	12,6
Bėgioja	24	16,8
Šokinėja ant abiejų kojų	30	25,2
Važinėja dviračiu	36	33,6
Mėto kamuolį	48	33,6
Šokinėja nuo vienos kojos ant kitos	60	42
Smulkioji motorika		
Žaidžia su barškučiu	3	2,1
Laiko daiktus pirštais ir nykščiu	9	6,3
„Keverzoja“, „rašo“	13	9,1
Nupiešia žmogų iš dviejų dalių	48	33,6
Piešia atpažįstamą žmogaus kūną	60	42
Piešia žmogų su kaklu, rankomis ir drabužiais	72	50,4

Kalbos vystymasis		
Taria du garsus	2,3	1,6
Taria pirmą žodį	7,9	5,5
Reaguoja kviečiamas vardu	9	6,3
Čiauška su intonacija	12	8,4
Moka 4–6 žodžius	15	10,5
Pavadina kelis objektus	17,8	12,5
Moka 20 žodžių	21	14,7
Taria sakinį iš kelių žodžių	21	14,7
Kalba paprastais sakiniais	24	16,8

3 PRIEDAS

Gabumai ir su jais susiję galimi sunkumai

Galios, gebėjimai	Galimi sunkumai
Greitai perima ir atkuria informaciją	Nekantrus, nemėgsta rutinos, nuobodžiauja, pyksta, kai reikia kartoti, atlikti įprastas, dažnai pasikartojančias užduotis.
Smalsus, ieškantis prasmės	Klausinėja trikdančių dalykų, gali domėtis neįprastomis sritimis.
Energingas, aktyvus	Nori pokyčių, neveiklumas jį erzina. Užsiima pernelyg daug veiklų tuo pačiu metu.
Gerai kalbiniai gebėjimai, sklandžiai ir aiškiai dėsto savo mintis	Gali būti linkęs pernelyg dominuoti diskusijose; gali būti nekantrus, kai reikia išklausti kitus.
Savo interesų srityje gali dirbti ilgai, susitelkęs	Gali trukdyti bendrai klasės veiklai, jei kiti trukdo jam ar apriboja jo veiklą, gali tuo metu nevykdyti savo pareigų. Kitų gali būti suvokiamas kaip užsispyręs ir nelinkęs bendradarbiauti.
Kitoks nei bendraamžių mokymosi stilius, didesnis tempas	Pyksta, jei nėra pažangos, kai mokytis neįdomu arba stinga motyvacijos – tada tai, ką jis turi daryti, jam atrodo kaip bereikalingas laiko švaistymas.
Pasižymi vidine mokymosi motyvacija	Gali priešintis nurodymams, jei mano, kad jie nesusiję su jo interesais.

Siekia tobulumo	Gali užsibrėžti nerealistišškai aukštus tikslus, jaudintis dėl norimų ir realių pasiekimų neatitikimo, bijo nesėkmės.
Nepriklausomas, neprisitaikėliškas	Gali pernelyg abejoti kitais, nepasiduoti kitų įtakai, gali atstumti tėvus ar savo bendraamžius.
Žino ir suvokia, kad yra kitoks nei kiti jo amžiaus vaikai	Gali jausti socialinę izoliaciją dėl esamų skirtumų, pasižymėti neigiamu savęs vertinimu.
Mėgsta bendrauti su vyresniais vaikais arba suaugusiais žmonėmis	Gali jausti socialinę izoliaciją, jei vyresni vaikai jį atstumia.
Daug tikisi iš savęs ir kitų	Gali būti netolerantiškas, linkęs į perfekcionizmą.
Siekia aiškintis priežasties ir pasekmės ryšius	Nemėgsta ir gali kritikuoti neaiškius ar iracionalius dalykus.

Parengta pagal Clark (1992), Seagoe (1974), Whitmore (2003), Webb (2006).

LITERATŪRA

- Amthauer R., Brocke B., Liepmann D., Beauducel A. Intelektu struktūros testas 2000-R: Testo vadovas. Vilnius: Mintis, 2008.
- Ašmontaitė G. Intelektinių gebėjimų reikšmė identifikuojant gabius vaikus pradinėje mokykloje. Magistro darbas. VU, Bendrosios psichologijos katedra, 2005.
- Betts G. T., Neihart M. Profiles of gifted and talented // *Gifted Child Quarterly*, 32(2), 1988, p. 248–253.
- Colangelo N., Assouline S. G. Counseling gifted students // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 595–607.
- Coleman L. J., Cross T. L. Social-emotional development and the personal experience of giftedness // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 203–212.
- Cross T. L. Competing with myths about the social and emotional development of gifted students // *Gifted Child Today*, 2002 Summer, p. 198–201.
- Davidson J., Vanderkam L. *Genius denied: How to stop wasting our brightest minds*. Riverside, NJ: Simon & Schuster, 2004.
- Duke university. Talent identification programme.
http://www.tip.duke.edu/resources/parents_students/characteristics.html [Žiūrėta 2007 m. lapkričio 12 d.]
- Eurydice. Specific educational measures to promote all forms of giftedness at school in Europe. Working document. 2006. <http://www.gabusvaikai.lt/index.php?-839733630> [Žiūrėta 2008 m. sausio 9 d.]
- Feldhusen J. F., Jarvan F. Identification of gifted and talented youth for educational programs // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 271–282.
- Freeman J. A three decade study of gifted and talented. International scientific conference. Gifted children: challenges and possibilities. Abstracts. Kaunas: Technologija, 2007, p. 7–8.
- Freeman J. Permission to be gifted: how conceptions of giftedness can change lives // Sternberg I., Davidson N. *Conceptions of giftedness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 80–97.
- Gabių vaikų ir jaunuolių ugdymo programa. Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo

- ministro 2006 m. vasario 13 d. įsakymu Nr. ISAK-258. <http://www.gabusvaikai.lt>. [Žiūrėta 2008 m. sausio 5 d.]
- Gage N. L., Berliner D. C. *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alna litera, 1994, p. 10–53.
- Gagné F. Understanding the complex choreography of talent development through DMGT-based analysis // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 67–79.
- Gardner H. *Multiple Intelligences after twenty years*. Harvard Graduate School of Education, 2003. <http://www.howardgardner.com/Papers>. [Žiūrėta 2007 m. gruodžio 12 d.]
- Gardner H., von Karolyi C., Ramos-Ford V. *Multiple Intelligences: A perspective on giftedness* // Colangelo N., Davis G. A. (Eds). *Handbook of gifted education* (3rd edition). Boston: Allyn & Bacon, 2002, p. 101–111.
- Gintilienė G. Ar gabūs mūsų vaikai? // *Spectrum*, 2006, Nr. 1(4).
- Gintilienė G., Butkienė D. Raveno spalvotųjų progresuojančių matricių standartizacija Lietuvoje // *Psichologija*, 2005, Nr. 32, p. 23–33.
- Grakauskaitė-Karkockienė D. *Kūrybos psichologija. 2-asis papildytas leidimas*. Vilnius, 2003, p. 93–150.
- Gross M. U. M. Issues in the cognitive development of exceptionally and profoundly gifted individuals // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 179–192.
- Hallahan D. P., Kauffman J. M. *Ypatingieji mokiniai: Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera, 2003, p. 454–494.
- Heller K. A. Identification of gifted and talented students // *Psychology Science*, Volume 46, 2004 (3), p. 302–323.
- Hettinger Steiner H., Carr M. Cognitive development in gifted children: Toward a more precise understanding of emerging differences in intelligence // *Educational Psychology Review*, Vol. 15, No. 3, September 2003.
- Hoge R. D., Renzulli J. S. Self-concept and the gifted child. Research-based decision making series. Connecticut: The National Research Center on the Gifted and Talented. 1991. <http://www.gifted.uconn.edu/NRCGT/nrconlin.html#95120>. [Žiūrėta 2008 m. vasario 12 d.]
- Jäger A. O., Althoff K. WILDE intelekto testas (WIT): Struktūros diagnostika: Testo vadovas. 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Mintis, 2008.
- Jovaiša L. *Pedagogikos terminai*. Kaunas, 1993.

Kajokienė I., Žukauskienė R. 6–18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. *Psichologija*, 2007, Nr. 36, p. 22–43.

Kanevsky L. Dynamic assessment of gifted students // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 283–296.

Kerr B. Guiding gifted girls and young women // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 649–658.

Kilkutė S. Gabių ikimokyklinukų atpažinimo kriterijai. Bakalauro darbas. VU, Bendrosios psichologijos katedra, 2006.

Kirk S. *Educating exceptional children*. Boston: Houghton Mifflin company, 1972, p. 16–32.

Marsh H. W. Hau K. Big- Fisch-Little- Pond effect on Academic Self- Concept. A cross – Cultural (26- country) Test of negative Effects of academically Selective Schools. *American psychologist*, May 2003. Vol. 58, No. 5, p. 364-376.

Mendaglio S. Tillier W. Dabrowski's Theory of Positive disintegration and Giftedness: overexcitability research findings. *Journal for the Education of the Gifted*. Waco: Fall 2006. Vol. 30, 1 p. 68-90.

Miller E. M. The effect of teachers. Theories of giftedness or How they nominate students for gifted programming. *Roeper Review*, 2005. Vol. 27. <http://www.proquest.umi.com/pqdweb?did8661> . [Žiūrėta 2007 m. gruodžio 15 d.]

Mönks F. J., Franz J., Ypenburg I. H. Mūsų vaikas nepaprastai gabus. Kaunas: Šviesa, 2003, p. 8–26.

Mönks F. J., Heller K. A., Passow A. H. The study of Giftedness: Reflections on where we are and where we are going // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 839–863.

Mönks F. J., Mason E. J. Development psychology and giftedness: Theories and research // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 141–155.

Morelock M., Feldman D. Prodigies, savants, and Williams syndrome: Windows into talent and cognition // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford Elsevier Science Ltd., 2000, p. 227–241.

Myers D. G. *Psichologija*. Vilnius: UAB Poligrafija ir infomatika, 2008, p. 531–541.

Nacionalinis IV–VIII klasių mokyklinių pasiekimų tyrimas 2007 m. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2008. <http://www.pedagogika.lt> . [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 5 d.]

Narkevičienė B. Gabūs vaikai: iššūkiai ir galimybės. Kaunas. Technologija, 2007.

Neihart M. The impact of giftedness on psychological well-being // *Roeper Review*, September 22 (1), 1999, p. 10–17.

Pagnin A., Andeani O. D. New Trends in research on moral development in the gifted // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 467–484.

Perleth C., Mönks F. J. Early identifications of high ability // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 297–311.

Peters W. A. M., Grager-Loidl H., Supplee P. Underachievement in gifted children and adolescents: Theory and practice // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 609–620.

Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 89.

Renzulli J. S. The three-ring conception of giftedness // Baum S. M., Reis S. M., Maxfield L. R. (Eds). *Nurturing the gifts and talents of primary grade students* // Mansfield: Creative Learning Press, 1998.

Rimm S. B. *Social adjustment and peer pressures for gifted children*. Reno: Davidson Institute for Talent Development, 2003.

Rimm S. B. Sumažėjusio pažangumo sindromas: priežastys ir gydymas. Vilnius: Solertija, 1998, p. 35–95.

Rost D. H. The Marburg giftedness project – a 20 years longitudinal study: Design and selected findings. *International scientific conference. Gifted children: challenges and possibilities. Abstracts*. Kaunas: Technologija, 2007, p. 15–16.

Sattler J. M., Hoge R. *Assessment of children*. San Diego: Sattler J. M. Publishers, Inc., 2006, 448–463.

Schneider W. Giftedness, expertise, and (exceptional) performance: Developmental perspective // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 165–177.

Schoon I. A life span approach to talent development // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). *International handbook of giftedness and talent* (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 213–225.

Silverman L. K. *Developmental phases of social development*. Gifted Development Centre. <http://www.gifteddevelopment.com>. [Žiūrėta 2008 m. kovo 3 d.]

Silverman L. K. Promoting positive social development. Gifted Development Centre. www.gifteddevelopment.com. [Žiūrėta 2008 m. kovo 3 d.]

Singer L. If gifted=asynchronous development, then gifted / special needs=asynchrony squared // Kiesa K. (ed). Uniquely gifted: Identifying and meeting the needs of twice exceptional. Gilsum, NH: Avocus Publishing, 2000.

Smith M. K. Howard Gardner, multiple intelligences and education. <http://www.infed.org/thinkers/gardner.htm>. [Žiūrėta 2008 m. spalio 10 d.]

Sternberg R. J. Giftedness as developing expertise // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). International handbook of giftedness and talent (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 55–66.

Sternberg R. J. The WICS model of giftedness // Sternberg R. J., Davidson J. E. (Eds). Conceptions of giftedness. (2nd edition). New York: Cambridge University Press, 2005, p. 327–342.

Sword L. K. Overexcitabilities in gifted children. <http://www.giftedservices.com.au>.

Šyvytė D. Gabių vaikų galios ir sunkumai. Magistro darbas. VU, Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra, 2003, p. 33–63.

Tannenbaum A. J. A history of giftedness in school and society // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). International handbook of giftedness and talent (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 23–54.

Thomson L. A., Plomin R. Genetic tools for individual differences in intelligence // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). International handbook of giftedness and talent (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 157–164.

Webb J. T. What are the social-emotional needs of gifted children? Reston, VA, 1994.

Wechsler D. Wechslerio intelekto skalė vaikams. Trečias leidimas. Vadovas. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2002.

Winner E., Martino G. Artistic giftedness // Colangelo N., Davis G. A. (Eds). Handbook of gifted education (3rd edition). Boston: Allyn & Bacon, 2002, p. 335–349.

Winner E., Martino G. Giftedness in non-academic domains: The case of the visual arts and music // Heller K. A., Mönks F. J., Sternberg R. J., Subotnik R. F. (Eds). International handbook of giftedness and talent (2nd edition). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2000, p. 95–110.

Kaip atpažinti vaiko gabumus?

Metodinės rekomendacijos pedagogams, švietimo pagalbos specialistams ir tėvams

Parengė Aida ŠIMELIONIENĖ

Redaktorė MIMOZA Kligienė
Viršelio dailininkė ILONA MALEVSKA
Maketavo UAB „Sapnų sala“

2008-12-08. Tiražas 1500 egz.

Išleido Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08121 Vilnius